

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΑΓΓΕΛΑΤΟΣ

Η «ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΗ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑ»
ΤΗΣ ΜΕΛΕΤΗΣ ΤΗΣ ΚΟΙΝΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΔΙΑΛΕΚΤΟΥ
ΤΟΥ ΠΑΝΑΓΙΩΤΗ ΚΟΔΡΙΚΑ
ΥΦΟΛΟΓΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ ΚΑΙ ΚΡΙΤΙΚΕΣ-ΘΕΩΡΗΤΙΚΕΣ ΑΠΟΤΙΜΗΣΕΙΣ

Η δημοσιευμένη στο Παρίσι (Δεκέμβριος 1818) *Μελέτη της κοινής ελληνικής διαλέκτου*¹ του Παναγιώτη Κοδρικά αποτελούσε τον πρώτο από τους δύο κρίκους ενός έργου, το στίγμα του οποίου ο συγγραφέας θεματοποιούσε αμέσως μετά τα εκτενή «Προλεγόμενα» (ό.π., α'-οστ'), στην ενότητα «Περί της εκθέσεως του συγγράμματος» (οζ'-π'), ως [...] *περί τῆς Ἑλληνικῆς Γλώσσης Γραμματικῆ Μελέτη, καὶ Θεωρία* (οζ'), για να γίνει ακριβέστερος λίγο παρακάτω, τοποθετώντας το εἰς τὰ ὄρια μίας Φιλολογικῆς, καὶ ἐνταυτῶ Τεχνολογικῆς Μελέτης, ἀποτεινομένης κυρίως εἰς τὴν ἐξέτασιν τῆς οὐσιώδους Συνθέσεως τῆς καθ' ἡμᾶς Κοινῆς Διαλέκτου (οη').

Ωστόσο, όπως προκύπτει από τα συμφραζόμενα των «Προλεγόμενων» και του «Περί της εκθέσεως του συγγράμματος», η *Θεωρία* (της *Ἑλληνικῆς Γλώσσης*) ή η *Φιλολογικῆ Μελέτη* (της καθ' ἡμᾶς Κοινῆς Διαλέκτου) στην αντίληψη του Κοδρικά δεν ήταν άλλο παρά η ιστορικής υφής εξέταση της ελληνικής γλώσσας (αυτό άλλωστε συνιστά κατ' ουσίαν το αντικείμενο του δημοσιευμένου έργου), με ορισμένη όμως συγχρονική απόβλεψη:

Ἡμεῖς καὶ κατὰ χρέος Ἐθνικόν, καὶ κατὰ ζῆλον πατριωτικόν μὴ ἀνεχόμενοι τὴν ἐκ νέου διαφθορὰν τῆς ἀρχαιοτάτης Διαλέκτου μας, εἰς τῆς ὁποίας τὴν ἀναλλοίωτον διατήρησιν δικαίως πρέπει

¹ *Μελέτη της κοινής ελληνικής διαλέκτου*, παρά Παναγιωτάκη Καγκελλαρίου Κοδρικά, τ. 1, Εν Παρισίω, Εκ της τυπογραφίας Ι. Μ. Εβεράρτου, ΑΩΙΗ'. αναδημοσίευση: Παναγιωτάκη Καγκελλαρίου Κοδρικά, *Μελέτη της κοινής ελληνικής διαλέκτου* - Ερμής ο Λόγιος, Κρίσις εις την Μελέτην, εισαχ. - επιμ.: Α. Αγγέλου, Αθήνα, ΜΙΕΤ 1998.

νά καυχᾶται τὸ Γένος μας, καὶ εἰλικρινῶς ἐπιθυμοῦντες τὴν παῦσιν κάθε λογομαχικῆς διαφωνίας, ἔτι δὲ μᾶλλον ἐλπίζοντες τὴν ἀναγκαίησιν τῆς φθοροποιᾶς, καὶ χυδαιολογικῆς νέας Γλωσσονομίας, ἐπαναλαμβάνομεν νὰ ἐξετάσωμεν προσεκτικῶς καὶ νὰ παραστήσωμεν πρὸς τοὺς ὁμογλώσσους ὁμογενεῖς μας, ὄχι αὐτοσχεδίως, οὐδὲ χρησμολογικῶς, ἀλλὰ μὲ τὴν ἐνδεχομένην σκέψιν, καὶ ἀκριβολογίαν, α'. Ἐν ὑπάρχει Διάλεκτος Κοινὴ Ἑλληνικὴ. β'. Ποία εἶναι. γ'. Ὅποια εἶναι. ἐφ' ᾧ, φυσικῶ τῷ λόγῳ, συμπεριλαμβάνεται τὸ διατὶ εἶναι τοιαύτη, ὅποια εἶναι. Ὡστε ὅλη ἡ παρούσα πραγματεία περιορίζεται θετικῶς εἰς αὐτοὺς τοὺς τρεῖς ὅρους τῆς λογικῆς του, εἰ ἐστὶ. Τί ἐστὶ. Καὶ ὅποιον τι ἐστὶ τὸ ἀμφισβητούμενον ὑποκείμενον (ξη').

Τὴν ιστορικο-θεωρητικὴν πλαίσισιωση θα ακολουθοῦσε ἡ «Γραμματικὴ» ἢ «Τεχνολογικὴ» εξέταση τοῦ ζητήματος, ἦτοι ἡ «Γραμματικὴ Τεχνολογία» (οζ' καὶ οη'), ὁ δεύτερος κρίκος τοῦ ἔργου, που θα αποτελοῦσε τὸ δεύτερο «μέρος» (καὶ τὸν δεύτερο τόμο) τῆς *Μελέτης*. Τὸ δὲ Β' μέρος, σημειῶναι οὐδὲν ἔτι, ὁ Κοδρικὰς, ἐκ τῶν προμελετηθέντων ἐπιστημονικῶς συναρμολογοῦντες εἰς τὴν Γραμματικὴν Τεχνολογίαν ἀνάγομεν, καὶ εἰς τὰ τῆς Συνθέσεως τοῦ λόγου μέρος ὑποδιαιροῦμεν. Καὶ οὕτω τὸ ὅλον τῆς Ἐκθέσεως ἀπαρτίζεται (οη') ἡ «Γραμματικὴ Τεχνολογία»² καὶ τὸ αντικείμενό της προσδιορίζονται ευκρινέστερα στὴν καταληκτικὴν παράγραφο τοῦ πρώτου τόμου τῆς *Μελέτης*. Ἐφεξῆς δὲ καὶ τὴν ὀλικὴν τῆς διαλέκτου συναρμογὴν τεχνολογικῶς ἐξετάζοντες θέλομεν παραστήσῃ, θεοῦ συναρμομένου, τὴν τε τῶν ὀνομάτων σύνθεσιν, κατὰ τὰ

² Ἡ ολιστικὴ ἀντίληψη τοῦ Κοδρικὰ περὶ Γραμματικῆς (Ἡ φιλόπονος Γραμματικὴ, *συνεργὸν ἔχουσα* [...] τὴν εὐπρεπεστάτην λογικὴν, συμπεριλαμβάνει κατὰ πρᾶξιν, καὶ θεωρίαν, ὅλην τὴν τεχνικὴν τοῦ λόγου κατασκευὴν. Αὕτη συνάγει, καὶ συναθροίζει ὅλην τὴν ὄλην. Αὕτη ἀναλύει, καὶ ἐτοιμάζει ὅλην τὴν ὀλικὴν συναρμογὴν τῆς δημιουργίας. Αὕτη διακρίνει, καὶ ξεχωρίζει τὸ ἀπλοῦν ἀπὸ τὸ σύνθετον, τὸ νόθον ἀπὸ τὸ γνήσιον, τὸ οἰκτεῖον ἀπὸ τὸ ξένον, τὸ κακόεδρον ἀπὸ τὸ προσφυές, καὶ τὸ ἀνάρμοστον ἀπὸ τὸ προσῆκον. Αὕτη, ἐνὶ λόγῳ, συνθέτει, καὶ κατασκευάζει ὅλην τὴν στοιχειώδη δημιουργίαν τῆς οἰκοδομῆς. Αὕτη εἶναι ἡ τέχνη τῆς. Ὀνοματοργὸς ἄρα εἶναι ἐξ ἐπαγγέλματος ὁ καλὸς Γραμματικὸς, *Μελέτης*, ξο') δὲν ἀφήνει περιθώρια ἐνόησής της στο διευρυμένο πεδίο που θεματοποιοῦσε τὴν ἰδία ἐποχὴ ὁ Κωνσταντῖνος Οικονόμος στὸ *Γραμματικῶν ἢ Ἐγκυκλιῶν παιδευμάτων βιβλίον Δ.* (Βιέννη, Τυπογρ. Ἰωάν. Βαρθολ. Τζβεκίου 1817). Βλ. σχετικὰ Γ. Εὐρύριος, *Κωνσταντῖνος Οικονόμος ὁ ἐξ Οικονόμων (1780-1857)*. Το φιλολογικὸ ἔργο. Διδακτορικὴ διατριβὴ (Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν), Ἀθήνα 2004, σ. 54-62.

ὀκτῶ μέρη τοῦ λόγου, καὶ τὴν κατ' εἶδος τοῦ ὕφους διαίρεσιν, πρὸς ὁ μέρη τοῦ συντάγματος ἀποπλήρωσιν (352). Στὸ ἐπίκεντρο συνεπῶς σχεδιαζόμενου δευτέρου τόμου βρίσκονται αφενὸς ἡ περιγραφὴ γραμματικῆς δομῆς τῆς κατ' ἡμᾶς Κοινῆς Ἑλληνικῆς Διαλέκτου ἐπίπεδο λέξεως, αφετέρου λειτουργικὰ ζητήματα σε ἐπίπεδο συντακτικῆς φράσεως (Φραῖσιν δὲ ὀνομάζομεν τὴν κατ' ἐκλογὴν τῶν καταλλή; λέξεων εὐρυθμον συναρμογὴν τῆς ἐκφράσεως, 350) καὶ κατ' ἐπέκτι ὕφους (Ἔφος λοιπὸν λέγομεν τὴν κατ' ἀναλογίαν τοῦ ὀλικοῦ σχῆμα τοῦ λόγου συμπλοκὴν τῶν καταλλήλων, καὶ προσηρμοσμένων φράσε ὀ.π.) το ὕφος ἔχει ἰδιαίτερη βαρύτητα καθὼς σχηματίζει τὸν λόγον φράσις ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῆς χαρακτηρίζει τὸ ὕφος, ὀ.π.)— καὶ συμβάλ ἀποφασιστικὰ σε οὐσιώδεις διακρίσεις στὸ ἐσωτερικὸ τῆς κατ' ἡ Κοιν[ῆς] ἔθνικ[ῆς] Διαλέκτ[ου] (351). Τὰ γραμματικὰ δε παραδε ματα ὕφους που ἀναγνώριζε καὶ υπογράμμιζε ὁ Κοδρικὰς (βλ. παρα: τω) ἦταν ἀρκούντως ἐπαρκὴ γιὰ τὴν ἀποδεικτικὴ διαδικασία «Γραμματικῆς Τεχνολογίας», σε ἀντίθεση βεβαίως με τὴν ἀπόψη Κοραῆ ὅτι ὁ καιρὸς δὲν εἶχε φθάσει ἀκόμα γιὰ τὴ σύνταξη Γραμματι: (πόσο μᾶλλον γιὰ μιὰ «Γραμματικὴ Τεχνολογία»), λόγω ἐλλείψε δόκιμων συγγραφικῶν παραδειγμάτων.³

Τὸ ενδιαφέρον τοῦ Κοδρικὰ γιὰ τὰ υφολογικὰ ζητήματα θεματοπ εἶται σε ἀρκετὰ σημεῖα τοῦ πρώτου τόμου τῆς *Μελέτης*, σ' ἕναν ἀξ: ἀναφορὰς με δύο σαφῶς ἀντιτιθέμενα ἄκρα, τὴν *Εὐγενικὴ* καὶ *Δημοτ* χρῆση τῆς κατ' ἡμᾶς Κοινῆς ἔθνικῆς Διαλέκτου, που θα στοιχειοθε σουν τὸν πυρήνα τῆς υφολογικῆς τοῦ ἀντίληψης, μερικὸ ἀνάπτυγμα: ὀποίας ἐντοπίζεται στὸ χειρόγραφο υλικὸ τοῦ δευτέρου τόμου *Μελέτης* ἢ «θεωρία» αὐτῆς τῆς ἀντίληψης γιὰ τὰ διακριτὰ υφολογ ἐπίπεδα τοῦ λόγου (γραπτὸ καὶ προφορικὸ) καὶ ἡ ἀπορρέουσα θι: ὑπὲρ τῆς *Εὐγενικῆς* χρήσης συμπυκνώνεται στα «Προλεγόμενα»:

Ἡ Γλῶσσα εἶναι μία καὶ ἡ αὕτη, καὶ εἰς τὸ στόμα τοῦ χυδαίου, καὶ εἰς τὸ στόμα τοῦ Εὐγενοῦς. Μὲ ἄλλας ὅμως λέξεις, καὶ φράσεις ἐκφράζεται ὁ ἕνας, καὶ μὲ ἄλλας ὁ ἄλλος [...]. Ἡ Ἑθνικὴ Διάλε-

³ Βλ. σχετικὰ Εμμ. Ν. Φραγκίσκος, «Πρώιμα σχεδιάσματα τοῦ Κοραῆ γιὰ *Γραμματικὴ τῆς Γραικικῆς*»: *Διήμερο Κοραῆ* (29-30 Ἀπριλίου 1983), *Προσεγγί* στη γλωσσικὴ θεωρία, τὴ σκέψη καὶ τὸ ἔργο τοῦ Κοραῆ, Ἀθήνα, ΚΝΕ/ΕΙΕ 1984, σ. 82· εἰδικότερα, σ. 79-81.

κτος, καίτοι γενικῶς ὁμόφωνος καὶ ὁμογενής κατὰ τὸν φυσικὸν τῆς σχηματισμῶν, οὐκ ἐνδέχεται, ἠθικῶ τῷ λόγῳ, νὰ εἶναι μονότροπος καὶ μονοειδής εἰς τὰς Συνήθεις λέξεις καὶ φράσεις τῶν διαφόρων τάξεων τοῦ Ἔθνους [...]. Τὸ νὰ γράφωμεν λοιπὸν καθὼς ὁμιλοῦμεν, ἢ νὰ ὁμιλοῦμεν καθὼς γράφωμεν, μοι φαίνεται τόσο παράλογον ὅσον τὸ νὰ εἶπη τινὰς ὅτι πρέπει νὰ περιπατοῦμεν, καθὼς καθήμεθα, ἢ νὰ καθήμεθα καθὼς περιπατοῦμεν. Ὅπερ ταυτὸν ἐστὶ τοῦ νὰ ἰστάμεθα ὑπτιοί, ἢ νὰ καθήμεθα ὄρθιοι (κβ' - κδ').

Τὴν υφολογικὴ γραμμὴ ([...] τὸ ἐξευγενισμένον, καὶ κοινῶς συνηθισμένον ὕφος τῆς καθ' ἡμᾶς Κοινῆς Διαλέκτου, τῆς ὁποίας ὁ σύμμικτος χαρακτήρ δὲν ὑπάγεται ὠρισμένως εἰς τὸν εἰδικὸν χαρακτήρα τῆς νεωτέρας Ἀττικῆς Διαλέκτου, ογ') καὶ τοὺς εκφραστὲς τῆς ([...] τὸ σύστημα τῆς Ἐκκλησιαστικῆς καὶ πολιτικῆς Ἱεραρχίας τοῦ Ἔθνους μας, οδ'), ποὺ ὁ Κοδρικὰς ἀσπάζεται καὶ ἀκολουθεῖ, θα υπερτονίσει αὐτοσχολιζόμενος πρὸς τὸ τέλος τῶν «Προλεγομένων», με ἥπια ἀντιδιαστολὴ πρὸς τοὺς νεωτέρ[ους] Ἀττικιστ[ὰς] (οβ'), ἐπιθετικότερα ὁμῶς πρὸς τὸν κοραϊκὸ κύκλο:

Τὸ ὕφος λοιπὸν ὁποῦ ἐγὼ μεταχειρίζομαι, καὶ εἰς τὸ ὁποῖον μετὰ λόγου ἀρέσκομαι, δὲν εἶναι ὕφος ἀυθαίρετον ἐδικόν μου, οὔτε πλάσμα τῆς φαντασίας μου. Εἶναι ὕφος γενικὸν καὶ κοινὸν τῆς ἐξευγενισμένης Ἑθνικῆς Διαλέκτου μας. Τοῦτο ὅλοι οἱ εὐγενεῖς, ὅσοι ἐξ ἀγωγῆς καὶ παιδείας ἐγυμνάσθησαν τὴν πάτριον Γλῶσσαν τῶν, συνηθῶς τὸ μεταχειρίζονται. Ἐγὼ δὲν τὸ ἐξύφανα αὐτοσχεδῶς ἐν γωνίᾳ ποῦ, ἢ ἐν παραβύστῳ, οὐδὲ μετὰ χυδαίων, ἢ ξένων, καὶ ἀλλογενῶν αὐτονόμως τὸ ἐσυνέθεσα. Ἄλλ' ἐκ νεότητος τὸ ἐδιδάχθηκα μετὰ τῶν Εὐγενῶν, καὶ ἐξ ἐπαγγέλματος τὸ ἐγυμνάσθηκα πανδήμως μετὰ τῶν Ἐγκρίτων τοῦ Γένους μας. Αὐτοὶ ὅλοι, οἱ τὴν ὑγιῆ μοῖραν συγκροτοῦντες τοῦ Γένους, κοινὴ ὁμολογία, αὐτὸ τὸ ὕφος ὡς οἰκεῖον ἑνασμενίζονται, καὶ αὐτὸ ὡς γνήσιον καὶ κοινὸν ὁμοφώνως ἀποδέχονται. Πατρίρχαι· Ἀρχιερεῖς· Ἡγεμόνες· Ἀρχοντες· Κληρικοί· Γραμματικοί· καὶ αὐτοὶ οἱ μετὰ τῶν ὁμογενῶν ἐλευθερίου εὐμοιρήσαντες ἀγωγῆς Ἐμπορικοί· Ὅλον, ἐνὶ λόγῳ, τὸ σύστημα τῆς Ἐκκλησιαστικῆς καὶ πολιτικῆς Ἱεραρχίας τοῦ Ἔθνους μας, αὐτὸ τὸ ὕφος ἀναγνωρίζουν ὡς οἰκεῖον καὶ γνήσιον (οδ').

Οἱ υφολογικὲς ἀναφορὲς τοῦ Κοδρικὰ πικνώνουν στο τελευταῖο, Δ' Μέρος («Περὶ τῶν κατὰ χρονικὰς περιόδους μεταβολῶν τῆς Ἑλληνικῆς Γλῶσσης», 66-176) τῆς Α' Μελέτης (1-176), καὶ ἰδιαίτερα ὅταν ἐπιση-

μαίνει τὸ ἔργο ὅσων συνέβαλαν στὴν ἐν νέου ἀναγέννησ[ιν] τῶν Ἑλληνικῶν Γραμμάτων (159) ἀπὸ τὴν ἀρχὴν τοῦ 18ου αἰῶνα καὶ ἐξῆς. Με τὸν τρόπο αὐτὸ ἐξευγένισαν τὴν καθ' ἡμᾶς Κοινὴν Διάλεκτον σε ποικίλα γραμματικὰ εἶδη, ἐπιτυγχάνοντας ἔτσι ἀφενὸς τὸν ὀριστικὸ καὶ ὁλοκληρωτικὸ διαχωρισμὸ τοῦ Εὐγενικ[οῦ] ὕφ[ους] [...] ἀπὸ τὸ Χυδαϊκὸν (173), ἀφετέρου τὸ Οἰκιακὸν ὕφος τῆς ὁμιλίας τῶν Εὐγενῶν [...] ἀπὸ τὸ Χυδαϊκὸν (174).

Τὰ παραδείγματα ἀφθονοῦν, χαρακτηριστικότερα ὁμῶς εἶναι τοῦ Ἡλία Μηνιάτη (ὁ τὴν ἀπλουστέραν Δημοτικὴν Διάλεκτον εἰς τὴν Δημοσθενικὴν ἀνυψώσας εὐφράδειαν, 161· βλ. καὶ 173-174),⁴ τοῦ Ευγένιου Βούλγαρι ἐπὶ παντός εἶδους συγγραφῆς (166-167· 174), τοῦ Νικόλαου Καρατζά, ποῦ με τὰ διπλωματικὰ καὶ πολιτικὰ του συγγράμματα συνέβαλε στὴ γηνησίαν ἐπανόρθωσιν, καὶ τὸν τέλειον ἐξευγενισμὸν τοῦ ὑπὸ τὴν νεωτέραν δημοτικὴν φράσιν Πολιτικοῦ ὕφους τῆς Κοινῆς Διαλέκτου (171· βλ. καὶ 174), τοῦ Δημήτριου Καταρτζή, ποῦ πρῶτος ἐπὶ τοῦ Οἰκιακοῦ ὕφους τῆς καθ' ἡμᾶς Κοινῆς Διαλέκτου εὐφυῶς ἐρρύθμισεν κανόνας Γραμματικῆς [...], καὶ τὸν φυσικὸν τῆς Γλῶσσης ρυθμὸν κατὰ τέχνην ἐσύστησεν (172· βλ. καὶ 174), γιὰ νὰ τὸν ἀκολουθήσει ὁ τὴν Αἰολοδωρικὴν ρυθμί[σας] Γραμματικὴν (174), δηλαδὴ ὁ Ἀθανάσιος Χριστόπουλος, καὶ, τέλος, ποιητῶν οἱ ὁποῖοι χρησιμοποίησαν τὸ Οἰκιακὸν ὕφος [...], ὡς τὸ μόνον προσφυές, καὶ συνηθισμένον εἰς τὴν ἀσματικὴν σιτουργίαν (174)· ὡστόσο, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἀσματικὴν, οἱ εκπρόσωποι τῆς ὁποίας ἀνήκουν εὐλόγα (γιὰ τὴν ἀντίληψη τοῦ Κοδρικὰ) στὸ φαναριώτικο μόνον περιβάλλον (ὁ Καισάριος Δαπόντες –χαρακτηρίζεται μελωδικότατ[ος] [172]–, ὁ Πέτρος Πελοποννήσιος Λαμπαδάριος τῆς τοῦ Χριστοῦ μεγάλης Ἐκκλησίας –ὄν φύσις καὶ τέχνη συνελθοῦσαι τῶν Μουσῶν τρόφιμον καὶ Μουσικὸν κατ' ἐξοχὴν ἀπετέλεσαν–, ὁ Ἰάκωβος πρωτοψάλτης, ὁ Ἀλέξανδρος Κάλφογλους, ὁ Γεώργιος Σούτσος –χαρακτηρίζεται ἀγγινοῦστατ[ος] ἀσματικ[ός] (173), ὁ Ἰωάννης Καραντζάς), ὁ

⁴ Γιὰ τὸν Κοραῖν δὲν εἶναι παρὰ ἀμαθ[ής] τῆς γλῶσσης, ὅπως σημειῶνει τὸ 1803 ἐν ἐπιστολῇ τοῦ πρὸς τὸν Ἀλέξ. Βασιλείου· βλ. Ἀδαμ. Κοραῖς, *Ἀλληλογραφία*, τ. 2: 1799-1809, ἐπιμ.: Κ. Θ. Δημαρᾶς, Ἀ. Αγγέλου, Αἰκ. Κουμαριανοῦ, Ἐμμ. Ν. Φραγκίσκος, Ἀθήνα, ΟΜΕΔ-Εστία 1966, σ. 114. Γιὰ τὸ ζήτημα βλ. καὶ Φραγκίσκος, «Πρῶμα σχεδιάσματα...», ὁ.π., 80.

Κοδρικιάς σημειώνει και την περιγραφική [...] *Ποίησιν* (172), χωρίς να είναι σαφές τι ακριβώς εννοεί (βλ. παρακάτω).

Η ενασχόληση του Κοδρικιά με το ύφος και τα γραμματειακά είδη, ενταγμένη στη λογική της *Μελέτης*, είχε ορισμένη δεοντολογική και διορθωτική απόβλεψη και αντιστικτικά προς αποφυγήν παραδείγματα, συμποσούμενα βεβαίως στον Κοραή και στον κύκλο του: όσοι δεν ήταν σε θέση να κατανοήσουν τις υφολογικές απαιτήσεις κάθε γραμματειακού είδους, κωδικοποιημένες σε έργα-υποδείγματα του 18ου αιώνα, οδηγούνταν σε μια ισοπέδωση των διαφορών, σε μια «μονότροπη» και «μονοειδή» αντίληψη περί γλώσσας, και βέβαια στο *ελάττωμα* του *κατά φράσιν ἀηδεστάτου βαρβαροελληνισμού, ὃς παρ' ἡμῖν εἶναι καὶ λέγεται μιζοβαρβαρισμός. ὅσοι μὴ αἰσθανόμενοι καθ' ἑξὶν τὴν εὐρυθυμίαν τῆς γνησίας φράσεως, δὲν γνωρίζουν, οὐδὲ κατὰ πράξιν τὴν κατὰ σχέσιν τοῦ λόγου, ἢ κατ' ἀναλογίαν τῆς ὕλης, διαφορὰν τοῦ ὕφους, καθ' ὃ συνήθως συμπλέκονται κατ' εἶδος οἱ φράσεις εἰς τὴν καθ' ἡμᾶς ζῶσαν, καὶ ὀμιλουμένην Κοινὴν Διάλεκτον* (350). Το αποτέλεσμα, όπως υπογραμμίζεται, είναι να υιοθετούν έναν και τὸν αὐτὸν τρόπον, εἴτε ἐπὶ δημοσίου βήματος ἐκφαντορικῶς δημηγοροῦν, εἴτε ὡς προλεγόμενα τῆς *Ἰλιάδος* τοῦ Ὀμήρου μᾶς διηγῶνται *ὀκριακῶς τὴν Ἱστορίαν τοῦ Παπατρέχα τῆς Βολησοῦ, για να καταλήξει: Μὲ τὰς αὐτὰς λέξεις καὶ φράσεις μεταφράζουν τοὺς στίχους τοῦ Μερλίνου, καὶ παραφράζουν τοὺς λόγους τοῦ Δημοσθένους* (ό.π.).

Ασφαλώς, αν κρίνουμε από τα δεδομένα του δημοσιευμένου πρώτου τόμου της *Μελέτης*, οι υφολογικές-ειδολογικές και οπωσδήποτε αισθητικές αντιλήψεις του Κοδρικιά, αν και βασισμένες σε μια θεωρία καθαρότητας των ειδολογικών οριοθετικών γραμμών, συμβατή κατ' αρχήν με την επί του ζητήματος δεσπόζουσα τάση που επικρατεί στους χώρους της ελληνικής λογιόσύνης της εποχής, ευθυγραμμισμένης κατά το μάλλον ή ήττον με τους πιστ[οὺς] ἔρμην[εῖς] καὶ ὄπαδ[οὺς] τοῦ Ἀριστοτέλους,⁵ δεν έχουν τη συστηματικότητα και την εμβέλεια ἀνάλογων αντι-

⁵ Η διατύπωση ανήκει στον Κωνσταντίνου Οικονόμο, που τη χρησιμοποιεί στον ενικό αριθμό, αποδίδοντάς την στον Abbé Bateux (*Γραμματικά*, 14): «οἱ ἄλλοι ὄπαδ[οὶ] εἶναι ο J.F. La Harpe, ο H. Blair, ο W.D. Fuhrmann καὶ ο L. Rollin: [...] ἐσπουδάσαμεν ἡμεῖς [...] εἰς τὴν παρούσαν τῶν Γραμματικῶν πραγματείαν, ὀδηγὸν ἄριστον εἰς τὰ κυριώτατα προθέτες τὸν Ἀριστοτέλην, καὶ τινὰς ἄλλογενεῖς σοφοὺς, οἵτινες καὶ ἐκ πράξεως καὶ ἐκ θεωρίας ἐγνώρισαν τὴν ἀκριβείαν τῶν κανόνων τοῦ Φιλοσόφου, ὁ.π.

λήψεων διατυπωμένων στις πρώτες δεκαετίες του 19ου αιώνα, με το αισθητικό πρίσμα των καλλιτεχνικών αρχών του Νεοκλασικιστή το ιδεολογικό οπλοστάσιο του Διαφωτισμού, όπως φαίνεται στο φαιό παράδειγμα των *Γραμματικῶν* του Κωνσταντίνου Οικονόμου τόμου της *Μελέτης* δείχνει σε κάποιο μέτρο ότι η επεξεργασία ευκρινέστερου σχήματος σχετικά με το ύφος είχε προχωρήσει, πironτας ἄκρως ενδιαφέροντα παραδείγματα κριτικῶν αποτιμήσε τη σύγχρονη γραμματειακή και λογοτεχνική παραγωγή, με σημειώματα μεταφραστικά εγχειρήματα (του ίδιου του Κοδρικιά, αλλά ἢ Κοραή) και το ποιητικό ἔργο του Χριστόπουλου ἀντίστοιχα.

Στην κατεύθυνση αυτή της «Γραμματικής Τεχνολογίας» στρω το κύριο μέρος της παρούσας εργασίας, όπου θα αξιοποιηθεί υλικό με τον αθημοσίευτο δεύτερο τόμο της *Μελέτης*, από το Αρχείο ΚΑ, και συγκεκριμένα ἔγγραφα της δεύτερης ἐνότητας του φακέλου χρονολογημένα (αριθμ. 145-146) και ἀχρονολόγητα (αριθμ. 147-148).

Η καθαρογραμμένη «Προαφήγησις» του δεύτερου τόμου, με τη λογία α' *Ἰουνίου 1820* (αριθμ. 145),⁷ προοριζόταν, όπως φαίνεται, τυπογραφείο, ιδιαίτερα το κείμενο μιας λίγο μεταγενέστερης ἐπέσεως της (αριθμ. 146),⁸ όπου έχουμε αραιότερες προσθήκες και ασπολύ πιο ψυχραιμες διατυπώσεις για τον Κοραή: ο Κοδρικιάς διακατφέρει να βρει αντιγραφέα για να καθαρογράψει τον μάλλον ολωμένο δεύτερο τόμο, όπως αφήνει να εννοηθεί, με αναφορές στομα, στην αλληλογραφία του με τον Δημήτριο Ποστολάκα⁹ – φίλο τ εκ των βασικών χορηγῶν της ἐκδοσης του πρώτου τόμου –, γι' αυαναγκάστηκε να κάνει τη συγκεκριμένη εργασία μόνος του, ε

⁶ Βλ. Αικ. Κουμαριανού - Δημ. Αγγελάτος, *Αρχείο Η. Κοδρικιά. Κατάλογος πο: Τετράδια Ἐργασίας* 11 (1987), Αθήνα, ΚΝΕ/ΕΙΕ 1987, σ. 73).

⁷ Πρόκειται για οκτώ μονόφυλλα με αριθμημένες σελίδες: στην πρώτη [1^η] ο χρονολογία και η σημείωση *Ἀρχὴ σὺν Θεῷ τοῦ Βου τόμου. ὁ.π., σ. 73.*

⁸ Το ἔγγραφο συγκεροτεῖται, ὅπως το προηγούμενο, από οκτώ αριθμημένα μονι με την επιγραφή στη σελίδα [1^η]: «Μελέτης Ἑλληνικῆς. Τόμ. Β'. Τετράδιον α'».

⁹ Βλ. Φαίδ. Κ. Μπουμπουλίδης, «Ἀνέκδοτοι ἐπιστολαὶ του Παν. Κοδρικιά π Δημ. Ποστολάκα», *Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρὶς της Φιλοσοφικῆς Σχολῆς του Πανι μίου Αθηνῶν* 21 (1970-1971), σ. 39-95.

περίοδο που η υγεία του ήταν κλονισμένη, με αποτέλεσμα να καθυστερεί πάρα πολύ.¹⁰

Οι προσδοκίες για την απήχηση της «Τεχνολογικής Γραμματικής» του δεύτερου τόμου και τα πλήγματα που θα δεχόταν ο Κοραΐς και ο κύκλος του ήταν υψηλές, ήδη από το τέλος Μαΐου του 1820: [...] τῷ ὄντι ἀνησυχίαν δοκιμάζω διὰ τὴν ἀκούσιον ἀργοπορίαν τῆς ἐκδόσεως τοῦ Β' τόμου, γράφει ο Κοδρικὰς στις 30 Μαΐου 1820 στον Ποστολάκα –και αμέσως μετά καθαρογράφει την «Προαφήγησιν»–, ὁ ὁποῖος ἐλπίζω νὰ τοὺς ἀποσβολώσῃ διόλου (ὁ.π., 62)· στις 20 Νοεμβρίου του ίδιου ἔτους ἐνὸς ἀργοβαίν[ει] μὲ ἄκραν [τ]ου δυσαρέσκειαν στην ἐκθεσιν του δευτέρου τόμου (ὁ.π., 87), υπογραμμίζει ὅτι ἡ ἐκδοσὴ του ὁμολογουμένως ἔχει νὰ ἐπιφέρῃ πάλιν τὰς μανιώδεις φλυαρίας, καὶ ἄς ἀκονίσωμεν διὰ τότε τὸ κονδύλι μας (88). Ἡ κοπιώδης ἐργασία γιὰ νὰ καθαρογραφῆι το κείμενο του δευτέρου τόμου τῆς Μελέτης ἐνδεχομένως εἶχε ολοκληρωθεῖ ἕξι χρόνια ἀργότερα –ἔχει μεσολαβῆσει ὁ θάνατος του Ποστολάκα, τις οικονομικὲς καὶ ἐμπορικὲς δραστηριότητες του ὁποῖου ἀνέλαβε ὁ γαμπρὸς του–, μίας καὶ στις 21 Νοεμβρίου 1826 ὁ Κοδρικὰς σημεῖωνε ὅτι

¹⁰ Βλ.: *Εἰς αὐτὴν λοιπὸν τὴν κατάστασιν τῶν πραγμάτων ἐν εἰλικρινεῖα ὡς πληροφορῶ, φίλε, ὅτι τῷ ὄντι ἀνησυχίαν δοκιμάζω διὰ τὴν ἀκούσιον ἀργοπορίαν τῆς ἐκδόσεως τοῦ Β' τόμου [...]. Ἄλλὰ τί ποιητέον; Ἡ υγεία μου παντελῶς δὲν μὲ βοηθεῖ· ἀμέσως ὅπου γράψω περισσότερον ἀπὸ μισὴν ὥραν, οἱ πόνοι τοῦ ἥπατος ἀρχίζουσι θανασίμως νὰ μὲ ἐνοχλοῦν καὶ εἶμαι ὑποχρεωμένος νὰ διακόψω καὶ γράψιμον καὶ ἀνάγνωσιν (30 Μαΐου 1820). –Αἰσθάνομαι [...] μίαν ἄκραν καλυτέρευσιν τῆς υγείας μου. Τὸ γράψιμον μὲ σκοτῶνει. Μὰ τί ποιητέον; Ἐγὼ ἀπεφάσισα νὰ ἐκδώσω καὶ τὸν β' τόμον διὰ νὰ ἐλευθερωθῶ ἀπ' αὐτὸ τὸ πρὸς τὸ κοινὸν χρέος, τὸ ὁποῖον μοι ἀφαιρεῖ κάθε ἡσυχίαν καὶ ἀνεσιν [...]. Ἀντιγραφῆα οὔτε καλὸν, οὔτε ἀνάποδον, δὲν ἡμπόρεσα ἕως τώρα νὰ ἐπιτύχω [...]. Ἀντιγράφω λοιπὸν μόνος. Βάλτε ὅμως μὲ τὸν νοῦν σας πόσον ἀργότατα προχωρεῖ ἡ ἀντιγραφῆ, διὰ τὴν ὁποῖαν πολλάκις περὶ μίαν ὀλόκληρον ἑβδομάδα, χωρὶς νὰ εὐρῶ καιρὸν νὰ γράψω μίαν ἀράδα [...]. Εἰς αὐτὴν τὴν ἀντιγραφὴν προσέχω νὰ μὴν παραβιάσω τὸν ἑαυτὸν μου καὶ ἀποφεύγω προσεκτικῶς τὴν στενοχωρίαν, καθ' ὅτι εἰς τοὺς προλαβόντας κόπους ἢ στενοχωρία μᾶλλον παρὰ ἢ κούρασις μὲ κατεδάμαξε, καὶ ἐξ αὐτῆς ἐπιεράχθη πόσον καιρῶς ἢ σφαλερὰ υγεία τοῦ σώματός μου (14 Ιουλίου 1820). –Εἰς τὴν ἐκθεσιν τοῦ Βου [τόμου] ἀργοβαίνω μὲ ἄκραν μου δυσαρέσκειαν. Τί ποιητέον; Μύρια ἀσχολῆα ἀναπληροῦν ὅλας τὰς στιγμὰς τῆς ζωῆς μου, χωρὶς καμμίαν ἀνεσιν. Μόνος, μονώτατος, καὶ μὲ φυσικὴν κρᾶσιν ὄχι σταθεράν, ἀκριβολογοῦμαι τὸν καιρὸν, ἐνὸς φειδομαί ἐνταυτῷ καὶ τὴν ἀστατον υγείαν μου, τῆς ὁποίας [...] ἢ ἐπὶ τὸ κρεῖττον συνέχεια διαρκεῖ χάριτι θεῶ, ἀλλὰ χρῆζει μετριότητος κόπου καὶ ἐπὶ ἀπλέτων κόπων παραλλήλου ἀντιγραφῆς, εἰς οὐδεὶς (20 Νοεμβρίου 1820): ὁ.π., σ. 62, 70 καὶ 87-88 ἀντίστοιχα.*

ἦταν ἑτοιμὸς γιὰ τὴ δημοσίευσή, ζητώντας παράλληλα νὰ πληροφορεῖ τις προθέσεις του μελλοντικοῦ χορηγοῦ τῆς ἐκδόσεως·¹¹ ἡ ἀπάντησιν ἦταν ἀρνητικὴ καὶ μᾶλλον ἐξαιρετικὰ δυσάρεστη, με ἀποτέλεσμα λύση τῆς συμφωνίας καὶ τὴν ἀπόφασιν του Κοδρικὰ νὰ ἀναζητήσῃ συνεκδότῃ (10 Ιανουαρίου 1827).¹²

Τὸ περιορισμένο ἀρχεῖο υλικὸ γιὰ τὸν δευτέρου τόμο τῆς Μελέτης περιλαμβάνει, ἐκτὸς τῆς «Προαφήγησεως», δύο ἐγγράφα ἀχρονολογημένα (αριθμ. 147-148) σχετικὰ με τὸ ὕφος, ἐκ τῶν ὁποίων τὸ δεύτερο ἀρκετὰ ἐπεξεργασμένη μορφή καὶ με τίτλο «Περὶ τοῦ ὕφους τῆς ἡμᾶς Κοινῆς Διαλέκτου»,¹³ παρουσιάζει ἰκανὸ ἐνδιαφέρον, ιδιαίτερον συσχετισθεῖ με τὰ τρία δίφυλλα τοῦ ἐγγράφου 149, τιτλοφοροῦμε «Περὶ ποιήσεως ἢ στιχοῦργίας»,¹⁴ ὅπου ἀναπτύσσονται τὰ τοῦ «Περὶ τοῦ ὕφους» (ὡς μέρος τοῦ περιγραφόμενου συστήματος στο ἐγγράφον 148), με κρίσεις γιὰ τὴν ποίησιν, μᾶλλον διαφοροποιημένους σε σύγκριση με ἀνάλογους στὸν δημοσιευμένο τόμο τῆς Μελέτης.

Στὸ καθαρογραμμένο «α^{ον} Τετράδιον» τῆς «Προαφήγησεως» (ἐγγρ. 146) ὁ Κοδρικὰς θεματοποιεῖ, ἐν εἶδει ἀνασκοπήσεως, τις βασικὲς θέσεις τοῦ πρώτου τόμου, υπερασπιζόμενος τὸν ἀπροσωπὸληπτο χαρακτ. τοῦ ἐργου τοῦ ἀπέναντι στις ἀντιδράσεις τοῦ κοραϊκοῦ κύκλου, καὶ χρέος του νὰ ἀνασκευάσει τὰ σοφιστικὰ εὐρήματα, τοῦ Κοραΐ ἀσ

¹¹ Βλ.: Ἐγὼ δὲν ἔχω νὰ ἐλπίσω εἰμὴ ὅ,τι μετὰ τὴν ἀποπεράτωσιν φιλικῶς μοι εἶ, ὑποσχεθῆ διὰ τοὺς κόπους μου καὶ δὲν προσμένω εἰμὴ τὰς διαταγὰς σας διὰ τὴν ἐκδοτὴν τοῦ βου τόμου κατὰ τὴν ἀπ' ἀρχῆς συμφωνίαν μας, εἰς τὴν ὁποῖαν εὐρισκόμεθα συνδιμένον, ἀναγκάζομαι ἐξ αἰτίας τῶν καιρικῶν περιστάσεων καὶ ἐτι μᾶλλον ἐξ αἰτίας συμφορᾶς <τοῦ μα>καρίτου ἐκεῖνου Συνεκδότου νὰ ἀναβάλω τὸ πρόβλημα, διὰ νὰ σᾶς παρενοχλῶσω. Ἄλλ' ἐπειδὴ ὁ θάνατος τοῦ μακαρίτου ἐκεῖνου διέλυσε τὸ ἡμισυ τῆς συμφωνίας, ἐπιθυμῶ νὰ πληροφορηθῶ ἂν ἡ εὐγένειά σας ἐπιμένετε εἰς αὐτὴν, κατὰ ἀνῆκον σας, καὶ σᾶς παρακαλῶ νὰ μοι δηλοποιήσετε θετικῶς τὸν περὶ τούτου σκοπὸν, ὁ.π., σ. 89-90.

¹² Ἡ ἐπιστολή: ὁ.π., σ. 90-91· σχεδιάσμα τῆς ἐπιστολῆς, χρονολογημένο σὶν Ιανουαρίου 1827, ἀπὸκειται στο Ἀρχεῖο Κοδρικὰ: Ἀρχεῖο, σ. 40.

¹³ Τὸ ἐγγρ. 148 ἀποτελεῖται ἀπὸ τέσσερα ἀριθμημένα δίφυλλα, με τὸν τίτλο σὶν πρώτη σελίδα· τὸ ἐγγρ. 147 (δύο ἀριθμημένα δίφυλλα) ἀποδίδει μίαν λίγο προγενέστερον ἐπεξεργασία καὶ φέρει τίτλο σὶς σελίδες [1^α] καὶ [3^α] «Περὶ τῶν εἰδῶν τοῦ ὕφους τῆς ἡμᾶς Κοινῆς Διαλέκτου. / Εἰς τὸ Τεχνολογικὸν Μῆρος»: ὁ.π., σ. 73-74.

¹⁴ Τὸ κείμενο τοῦ ἐγγρ. εἶναι καθαρογραμμένο, φέρει ἰσὸσο ἀρκετὲς προσθετικὰ καὶ διορθώσεως· ὁ τίτλος σὶν σελίδα [1^α]: ὁ.π., σ. 74.

λώς,¹⁵ [...] ὅτι τὸ Ἑλληνικὸν Γένος χρειάζεται πράγματα καὶ ὄχι ρήματα, ὅτι ἔχομεν χρειὰν ἰδεῶν καὶ ὄχι λέξεων (ὁ.π., [3^v])· ἡ σπουδαιότητα των λέξεων καὶ μάλιστα των ορθῶν,¹⁶ μαζί με τὴν ἀπαίτηση τῆς τεχνολογικῆς γυμνάσ[εως] [5^r] κάθε πεπαιδευμένου, καὶ ἐξευγενισμένου πολίτου [4^v], ἐπὶ τῆς συναρμογῆς τους, δηλαδὴ ἐπὶ τοῦ ὕφους, συναρτῶν τὸν ἀξονα ἀναφορῶν τῆς «Προαφηγήσεως», σε ρητὴ ἀντιπαράθεση ἀφενὸς με ὅσους υποστηρίζουν τὸν ἐξαρχαϊσμό τῆς γλώσσας ([...] διατὶ αὐτὴ ἡ σχολαστικὴ ὑπεροφία διὰ μόνην τὴν καθ' ἡμᾶς προπατορικὴν γλῶσσαν; [...]), ἀφετέρου με ὅσους επιχειροῦν νὰ τὴν ἐξαλλοιώσ[ουν] ([...] μία κακόζηλος τάχα νεολογία ἤμπορεῖ νὰ προξενήσῃ συντομίαν, ἢ εὐκολίαν μαθήσεως; [...]) [5^r].

Το «Περὶ τοῦ ὕφους τῆς καθ' ἡμᾶς Κοινῆς Διαλέκτου» συγκροτεῖ τὸν πυρῆνα τῆς «τεχνολογικῆς» μελέτης τοῦ Κοδρικά, μίας καὶ ἐκεῖ διατυπώνονται ορισμοί, χαρακτηριστικὰ καὶ παραδείγματα ἔργων γιὰ κάθε υφολογικὸ τύπο, που θὰ ἐμπλουτίζονταν προφανῶς σταδιακὰ, βάσει τοῦ τρόπου ἐργασίας τοῦ συγγραφέα, γνωστοῦ ἀπὸ τὸ χειρόγραφο υλικὸ τοῦ πρώτου τόμου τῆς Μελέτης.¹⁷

Οἱ διακρίσεις τοῦ Κοδρικά γιὰ τὸ ὕφος τῆς καθ' ἡμᾶς Κοινῆς Διαλέκτου γίνονται κατ' ἀρχὴν βάσει δύο εἰδολογικῶν κριτηρίων, ἐνὸς γενικοῦ, κειμενικοῦ χαρακτῆρα, καὶ ἐνὸς ἐξειδικευτικοῦ, γλωσσικοῦ χαρακτῆρα, που τὰ χρησιμοποιεῖ γιὰ τὴν περιγραφὴ ἱστορικὰ διαπιστωμέ-

¹⁵ Βλ. καὶ: [...] δὲν ἦτον ἄρα ἡ περὶ τῆς καθ' ἡμᾶς Κοινῆς Ἑλληνικῆς Διαλέκτου ἐκδοθεῖσα Μελέτη οὐδ' ἀκαιρος, οὐδ' ἀλυσιτελής, καὶ μάλιστα ἐν ᾧ μία καινοφανὴς γλωσσονομία ἐδοκίμασεν αὐτοσχεδῶς νὰ ἀθετήσῃ καὶ αὐτὴν τὴν ἀρχαιοτάτην ἐθνικὴν τῆς ἐπωνυμίαν, καὶ γλῶσσαν ἀνυποστάτως Γραικικὴν νὰ μετωνομάσῃ τὴν φύσει Ἑλληνικὴν ἐθνικὴν μας Διάλεκτον, ἔγγρ. 146 [6^r].

¹⁶ Βλ.: [...] καὶ ἐπειδὴ ἀφεύκτως μᾶς χρειάζονται λέξεις, ἐξ ἀνάγκης χρειάζονται ὀρθαί, συνήθειαι, καὶ γνήσῃαι εἰς τὴν διάλεκτον τοῦ ἔθνους εἰς τοῦ ὁποίου τὴν ὀλομέλειαν ἀτομικῶς συμπεριλαμβανόμεθα, καὶ εἰς τοῦ ὁποίου τὴν Διάλεκτον ὁμοφώνως ὁμιλοῦμεν, ἢ γράφομεν, ὁ.π. [4^v].

¹⁷ Βλ. σχετικὰ: *Αρχεῖο*, σ. 62-70. Ἡ ἐπεξεργασία τῆς Μελέτης ἀρχισε τὸ 1809· βλ. τὴ σχετικὴ ἐγγραφή στὴ σελίδα [1^r] τοῦ ἐγγρ. 78, χρονολογημένου στὶς 12 Μαΐου 1813 (φάκελος ΣΤ'): τούτου μὲν ἀρχὴ ἐγένετο κατὰ τὸ 1809 ἔτος προιούσης ὁμως τῆς θεωρίας, προήχθη τὸ ἔργον ἀπ' ἄλλου εἰς ἄλλο σχεδίασμα ὥστε δι' ἀκόπων κόπων ἐκτοτε μέχρι τούδε τὸ μὲν σχεδίασμα ἀπαρτίσθη, ἔπεται δὲ οὕτως [...] Κύριος δὲ οἶδε πότε τὸ δλον τοῦ πονήματος ἀπαρτίσθη, εἰσέτι γὰρ ἐν τεμαχίοις, καὶ σποράδην ἢ πρὸς ἀπαρτισμὸν ὅλη ἐστὶν ἐκτεθειμένη, *Αρχεῖο*, σ. 63.

νων εἰδῶν καὶ θεωρητικῶν υπερ-εἰδῶν, ἢ τρόπων.¹⁸ τὰ κριτήρια λοιπὸν προσδιορισμοῦ εἰδῶν ὕφους συνίστανται ἀφενὸς κατὰ [...] τὴν ὕλη τῆς Γλώσσης συναρμογῆν ὀλομερῶς θεωρουμ[ένων] (γενικὸ κειμεν κριτήριο), ἀφετέρου κατὰ [...] τὸν ἠθικὸν χαρακτῆρα τῆς φράσεως (ἔγγρ. 148, [1^r]), ἀνάλογα δηλαδὴ με τὴ διατήρηση ἢ μὴ σ' αὐτὰ· κατὰ Κοινὴν Συνήθειαν νεωτέρ[ας] μορφ[ῆς] τῆς φράσεως, ὁ.π., [(ἐξειδικευτικὸ γλωσσικὸ κριτήριο). Τὰ συγκεκριμένα κριτήρια δομικὰ ιεραρχικὰ τὸ σύστημα των εἰδῶν ὕφους, ἐπειδὴ θεσπίζουν σχέσεις ὑποκειμένου καὶ ὑποκειμένου τῶν ἱστορικὰ διαπιστωμένων εἰδῶν σε θεωρητικὰ υπερ-εἶδη με τὴν ορολογία τοῦ Κοδρικά, σε Γένῃ (ὁ.π.)· ἐντούτοις ἀντιφατικὰ εἶναι οἱ διατυπώσεις (βλ. ἀμέσως παρακάτω) σχετικὰ με τὸ ἀν καὶ π διαπλέκονται τὰ δύο κριτήρια, πράγμα που ἀσφαλῶς υποβαθμίζει τὴν συστηματικότητα των περιγραφόμενων εἰδολογικῶν σχέσεων.

Βάσει τοῦ ἐξειδικευτικοῦ γλωσσικοῦ κριτηρίου τὰ δύο υπερ-εἶδη διαμορφώνονται εἰς τὸ Σχολαστικὸν καὶ τὸ Κοινὸν (ὁ.π.). Το πρὸς ἀπὸ τὸ περιλαμβάνει ὕψη συγκεκριμένων γραμματικῶν εἰδῶν, ὅπου ἐπικρατεῖ ἡ ροπή πρὸς τὸ Ἀττικότερον τῆς φράσεως [2^r] καὶ ἀπαγορεύεται ορισμένες ὡστόσο περιπτώσεις φαίνεται νὰ ἐπιβάλλεται ἐκ των πρῶτων [μάτων]¹⁹ ἡ ἐκτροπὴ πρὸς τὴν Κοινὴν Συνήθειαν, ἐνῶ ἀντίθετα τὸ Κοινὸν ὕφος, τὸ ὁποῖον κυρίως χαρακτηρίζει τὴν καθ' ἡμᾶς ἐθνικὴν Κοινὴν διάλεκτον σχεδιάζεται μὲν κατὰ τὸν ἀρχαϊκὸν τύπον, καὶ σύμμετρον χαρακτῆρα τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης φυλάττει ὁμως τὴν καὶ Κοινὴν Συνήθειαν νεωτέραν μορφήν τῆς φράσεως [...], ὁρισμένον ἔχον σχῆμα, καὶ ποικιλίαν ἐκφράσεως [4^v]. Ἀντίστοιχα, στο ἐσωτερικόν,

¹⁸ Γιὰ μίαν κριτικὴν ἐπισκόπηση τοῦ ζητήματος στὴ σύγχρονον εἰδολογικὴ θεωρία βλ.: Δημ. Αγγελάτος, *Ἡ «φωνή» τῆς μνήμης. Δοκίμιον γιὰ τὰ λογοτεχνικά εἶδη*, ΑΘ Λιβάνης 1997, σ. 127-156.

¹⁹ Ὅπως συμβαίνει με τὸ Κανονικὸν ὕφος, τὸ ὁποῖον χαρακτηρίζει τὰ Πατριαρχικὰ ψήφισματα, οἷον αἱ καθαιρέσεις, τὰ ἀφοριστικά, τὰ Ἐγκύκλια γράμματα ὅσα τοιαῦτα, ἀφορῶντα στὰ τῆς Ἐκκλησιαστικ[ῆς] διοικήσεως ἢ καὶ τῆς Πολιτικ[ῆς] Ἐκτελέσεως τοῦ χριστιανικοῦ πληρώματος [3^v]. αὐτὰ τὰ ἐγγραφα ὅπως σημεῖται φυλάττ[ου] μὲν διόλου τὸν τύπον τῆς Ἀττικῆς διαλέκτου, κλίν[ου]ν δὲ πρὸς τὸ ἀναλογικὸν τῆς ὕλης εἰς τὸ Πολιτικώτερον τῆς φράσεως καθὴν καὶ λέξεις· λακίς ξένας ἐξ ἀνάγκης συνθίζονται πρὸς ἐναργεστέρην δὴλωσιν τοῦ ὑποκειμένου ἢ νὰ γίνεται σαφὴς ἢ παρὰ τῶν κρατούντων μεταδιδόμε[νη] ἡγεμονικ[ή] προσταγή. ὁ.π.

των ιστορικά διαπιστωμένων ειδών που συγκροτούνται βάσει του πρώτου κριτηρίου, δημιουργούνται δύο υφολογικά θεωρητικά υπερ-είδη, δύο *Γένη*, το *Εὐγενικόν* και το *Δημοτικόν* [1^α], με το πρώτο να περιλαμβάνει ικανό αριθμό ειδών, όπως συμβαίνει και με το *Σχολαστικόν*. Τα υπαγόμενα, τέλος, στα θεωρητικά υπερ-είδη ύφη που αντιστοιχούν σε ιστορικά διαπιστωμένα γραμματειακά είδη, ορίζονται και αυτά ιεραρχικά, καθώς περιλαμβάνουν μερικώτερα είδη (δ.π.).

Δεν είναι όμως σαφές, από όσα σημειώνει ο Κοδρικάς, αν τα δύο επιμέρους είδη του *Σχολαστικού*, το *Ἐκκλησιαστικόν* και το *Σπουδαιολογικόν*, εμπίπτουν, βάσει του κριτηρίου [...] τῆ[ς] ὑλικ[ῆς] τῆς Γλώσσης συναρμογ[ῆς], στο *Εὐγενικόν*, τη στιγμή κατά την οποία το *Κοινόν* εμφανίζεται να περιλαμβάνει το *Εὐγενές* και το *Δημοτικόν* (Τὸ δὲ *Κοινόν* ὕφος, τὸ ὁποῖον κατὰ τὴν ἀπλὴν καὶ σύμμικτον Ἑλληνικὴν φράσιν καταλλήλως σχεδιαζόμενον χαρακτηρίζει κυρίως τὴν καθ' ἡμᾶς Κοινὴν Διάλεκτον διαιρεῖται γενικῶς εἰς δύο κεφαλαιωδέστερα εἶδη, ὧν τὸ μὲν *Εὐγενικόν*, τὸ δὲ *Δημοτικόν* διακρίνεται, [1^α]), ενώ λίγες αράδες πιο πάνω σημειώνεται ότι τα δύο *Γένη*, το *Εὐγενικόν* και το *Δημοτικόν*, υποδιαιρούνται εἰς τέσσαρα κεφαλαιώδη εἶδη, ὧν α'. Τὸ *Ἐκκλησιαστικόν*. β'. Τὸ *Σπουδαιολογικόν*. γ'. Τὸ *Πολιτικόν*, καὶ *Ἐμπορικόν*. δ'. Τὸ *Οἰκιακόν* [1^α], ἀρα ὅτι τα εἶδη του *Σχολαστικού* αποτελοῦν μέρη στο εσωτερικὸ της διάκρισης *Εὐγενικοῦ* - *Δημοτικοῦ*.

Μέσα σ' αυτό το πλέγμα ιεραρχήσεων, μεταξύ των υφών που αντιστοιχούν σε ιστορικά διαπιστωμένα γραμματειακά είδη, ο Κοδρικάς υπογραμμίζει την ιδιαίτερη (λειτουργική) αξία τεσσάρων υφών (τα προαναφερθέντα κεφαλαιώδη),²⁰ δημιουργώντας μια σοβαρή εκκρεμότητα στο σύστημα που περιγράφει, επειδή μέσα από μια δεοντολογική αντίληψη τα καθιστά ιεραρχικά ανώτερα από τα ομόλογά τους: πρόκειται για τα δύο του *Σχολαστικού*, το *Ἐκκλησιαστικόν* και το *Σπουδαιολογικόν* (το καθένα με τα εξαρτώμενα είδη του), και δύο μόνο του *Κοι-*

²⁰ Για τα τα είδη αυτά είχε διαμορφωμένες θέσεις ήδη από το 1804, όπως φαίνεται στη μελέτη του "Observations sur l'opinion de quelques hellénistes touchant le grec moderne" (*Mercure de France* 136 [4 Φεβρουαρίου 1804]): το σημειώνει και ο ίδιος στο ἔγγρ. 147, που περιέχει προγενέστερη εκδοχή του 148, δικαιολογώντας τη συντομευμένη εκεί αναφορά του στα τέσσερα κεφαλαιωδέστερα είδη: [...] ἐπρόκρινα διὰ τὸ συντομώτερον καὶ πρὸς ξένους εὐληπτότερον νὰ παραστήσω τὰ τέσσαρα μόνον κεφαλαιωδέστερα εἶδη τοῦ ὕφους χωρὶς νὰ ἔμβω εἰς λεπτομερεστέραν ἐξέτασιν, [2^α].

νοῦ, το *Πολιτικόν* καὶ *Ἐμπορικόν* (ανήκει στην ευρεία ομάδα ειδών το *Εὐγενικοῦ*) και το *Οἰκιακόν* (από την ισχυρότερη ομάδα του *Δημοτικῆς* (δ.π.): η εκκρεμότητα ενισχύεται περισσότερο από το γεγονός ότι στ περίπτωση του *Πολιτικού* καὶ *Ἐμπορικοῦ* συναιρούνται δύο διαφορετικῆς τάξεως εἶδη ὕφους, τη στιγμή που στην ακολουθούσα αναλυτικῆς κατηγοριοποίηση, το *Ἐμπορικόν* είναι υποδιαίρεση του *Πολιτικού*.

Αναλυτικότερα τώρα, η κατηγοριοποίηση αναπτύσσεται [1^α-2^α] εἰς: το *Σχολαστικόν* περιλαμβάνει το *Ἐκκλησιαστικόν* και το *Σπουδαιολογικόν* (το πρώτο περιλαμβάνει το *Δογματικόν*, το *Διδακτικόν* και *Κανωνικόν* το δεύτερο περιλαμβάνει το *Ἐπιστημονικόν*, το *Φιλολογικόν* και το *Διδασκαλικόν*), ενώ το *Κοινόν* διακρίνεται σε *Εὐγενικόν* και *Δημοτικόν* στο *Εὐγενικόν* υπάγονται το *Λογογραφικόν* και το *Ποιητικόν*, ε στο *Δημοτικόν* το *ἐξευγενισμένον οἰκιακόν* και το *τετριμμένον ἰδιωτικόν* τοῦ ὁποῖου *ἐσχάτη μοῖρα εἶναι τὸ χυδαῖκόν*. Στο εσωτερικὸ του *Λογογραφικοῦ*, που αντιστοιχεί σε ὅ,τι θα ονομάζαμε σήμερα πεζογραφία, αναλογούν το *Φιλολογικόν* (με επιμέρους είδη το *Ἱστορικόν*, το *Πλασματικόν* *μυθολογικόν* και το *σύμμικτον ἀφηγηματικόν*) και το *Πολιτικόν* (με επιμέρους είδη το *Πραγματικόν* ἢ *Διπλωματικόν*, το *Ἡγεμονικόν* ἢ *ἀξιωματικόν*, το *Ἐπιστολικόν* *ἀρχοντικόν* και το *Ἐμπορικόν*). Στο εσωτερικὸ του *Ποιητικοῦ*, σημειώνει ο Κοδρικάς, *τρία μόνον εἶδη μέχρι τοῦδε διακρίνονται εἰς τὴν Γλῶσσαν μας*, δηλαδή το *Περιγραφικόν*, το *Λυρικό* *ἀσματικόν* και το *Ἐπιγραμματικόν* ἢ *Σατυρικόν* [1^α].

Αν το *Ἐκκλησιαστικόν* και το *Σπουδαιολογικόν* ὕφος τοποθετούν στον αντίποδα της *Κοινῆς Συνήθειας* διατηρώντας μια αδιαπραγμάτευτη ειδολογική καθαρότητα, αυτό σημαίνει, για παράδειγμα, ως προς *Δογματικόν*, ὅτι [...] δὲν ἐπιτρέπεται *ἐθνικῶς εἰς ἓνα λογογράφον παραλλάξῃ τὰς εἰς τὸ Δογματικόν ὕφος τῆς Ἐκκλησίας ἰδιαζόντων καθιερωμένων λέξεις, καὶ φράσεις οὐδὲ νὰ μεταβάλλῃ τὴν μορφήν σημασιᾶν των, και ἔτσι δεν μπορεί κάποιος να χρησιμοποιήσει αἴφν διατυπώσεις του τύπου τὸ *ἅγιον ψωμίον* ἢ τὸ *ἅγιον κρασίον* ἀντὶ τοῦ *ἁγίου ἄρτος*, καὶ τὸ *ἅγιον νάμα* [2^α]. Γραμματειακά υποδείγματα για κάθε ὕφος στο εσωτερικὸ του *Σχολαστικού* αναφέρονται αρκετά, γνηστά ἤδη ορισμένα από τον δημοσιευμένο τόμο της *Μελέτης*: ο *Χρυσὸς ῥήμων Μηνιάτης*, ο *Εφραίμ Β'*, *Πατριάρχης Ἱεροσολύμων*, ο *Νικηφόρος Θεοτόκης* για το *Διδακτικόν* (αποτρεπτικὸ ἐδῶ το παράδειγμα λόγῆς *μιζοβαρβάρου φράσεως των λόγων του Αγάπιου Λάνδου με**

Αμαρτωλών Σωτηρία) [3¹], τὸ Γεωμετρικὸ ἐπίπεδον του Χρύσανθου Νοταρά, τα μαθηματικά του Κοσμά Μπαλάνου και η Ρητορική του Φραγκίσκου Σκούφου για το Ἐπιστημονικόν, η Γεωγραφία του Μελέτιου, Μητροπολίτη Αθηνών, η δωδεκάβιβλος του Δοσίθεου, Πατριάρχου Ιεροσολύμων, τὸ περί Ἀνεξιθρησκείας του Ευγένιου Βούλγαρι και η παράφρασις τοῦ Θουκιδίδου του Νεόφυτου Δούκα για το Φιλολογικόν, οι λόγοι Βασιλείου και Γερασίμου τῶν Σεβασμιῶν διδασκάλων τοῦ εἰς Πάτριον Κοινοῦ Σχολείου, το περί Ἑλληνικῆς ἀρχαιολογίας σύγγραμμα τοῦ Γρηγορίου ἐφημερίου και διδασκάλου τῆς ἐν λιβόρνῳ Ἐκκλησίας τῶν Γραικῶν και η Ὠλυγία του Αθανάσιου Σταχειρίτη για το Διδασκαλικόν [4¹].

Τα χαρακτηριστικά του Κοινοῦ ὕφους πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα [4¹] ακολουθεῖ η ἐκθεση των χαρακτηριστικῶν του Εὐγενικοῦ (η μεγαλοπρεπής, και ἀνθηρὰ ἔννοια, η κομψότης, και γλαφυρότης τῆς φράσεως, η σεμνότης, και χάρις τῶν λέξεων και πρὸ πάντων ἡ συνηθισμένη, και γνησία στροφή τῆς ἀρμονικῆς τοῦ λόγου Συνθέσεως), τα οποία παρατηροῦνται ἀκριβέστερα εἰς τὸ λογογραφικὸν ὕφος, τὸ ὁποῖον ἐξ ἔθους κοινοῦ εἶναι ἀνεπίδεκτον [...] κάθε εὐτελοῦς και πενιχρὰς ιδέας [...] κάθε [...] ξενολογικῆς φράσεως [...] κάθε αἰσχροῦς [...] λέξεως [5¹]. Ο Κοδρικὰς θα ἀρκεστεῖ στη συνέχεια στην παράθεση ορισμένων γενικῶν, πλην ὁμως ἀκριβῶς χαρακτηριστικῶν παραδειγμάτων ἀπὸ το Λογογραφικόν, χωρὶς να υπεισέλθει σε εἰδικότερες παρατηρήσεις για το Φιλολογικόν, το οποίο μαζί με το Ποιητικόν ἀφήνει ἐνδεχομένως για το τέλος του κεφαλαίου (ὅσα αποτελοῦν το ἔγγραφο 148 ἀνήκουν μάλλον στο πρώτο κεφάλαιο της «Γραμματικῆς Τεχνολογίας»)·²¹ ἔτσι θα ἀσχοληθεῖ με την περιγραφή των επιμέρους εἰδῶν του Πολιτικοῦ ὕφους [5¹-8¹] (δεσπόζει το παράδειγμα των ἔργων του Νικόλαου Καραντζά, με ἰδιαίτερη ἐμφαση στο Ἐμπορικὸν ὕφος [7¹-8¹]).

Το ενδιαφέρον των παραδειγμάτων (θα τα τοποθετούσε σε υποσημείωση)²² για το ἐν γένει Λογογραφικὸν ὕφος ἐγκρατεῖται στο ὅτι ο Κοδρικὰς δεν θα διστάσει να συμπεριλάβει μαζί με τα συγγράμματα του Νικόλαου Καραντζά (ἀπαριθμοῦνται ἢ πρωτότυπος Συγγραφή τῆς Γενικῆς Ἱστο-

²¹ Ὅπως δείχνουν οι ἐγγραφές στις σελίδες [1¹] και [3¹] για τη θέση των υποσημειώσεων «α» και «β», εἰς τὸ τέλος τοῦ κεφαλαίου.

²² Ὅπως δείχνει η σχετικὴ ἐγγραφή στη σελίδα [5¹]: ἐν ὑποσημείωσει.

ρίας τῆς Περσίας και ἡ μετάφρασις τῶν Πολιτικῶν τοῦ Ρεάλ [...] και τοῦ Ἱστορικοῦ Δοκιμίου τοῦ Βολταίρ), τη δική του μετάφραση του Περὶ Πληθῦος Κόσμων του Fontenelle (1794) [5¹], ὄχι ἀπὸ φιλαυτίαν πρὸς ἴδιον ἔπαινον, ἀλλὰ ἐπειδὴ ἔτυχε κοινῆς ἀποδοχῆς και κυρίως ἐπειδὴ ὁ μεταφραστὴς ἐφιλοτιμήθη εἰς αὐτὴν νὰ παραστήσῃ παραδειγματικῶς και τὰ τρία εἶδη τοῦ Εὐγενικοῦ Κοινοῦ ὕφους, ἦτοι τὸ πολιτικόν, καθ' ὃ εἶναι συνθεμένη ἢ πρὸς τὸν Αὐθέντην Προσφωνικὴ Ἐπιστολή. Το φιλολογικόν, καθ' ὃ εἶναι συνθεμένον τὸ προοίμιον και αἱ ὑποσημειώσεις. Και τὸ οἰκιακόν, καθ' ὃ εἶναι μεταφρασμένον τὸ κείμενον [5¹]. Η προσθήκη της μετάφρασης του ἔργου του Cesare Beccaria Περὶ ἀδικημάτων και ποινῶν, που ἐκπύνησε ο Κοραῆς (1802), ἀνάμεσα στα συγγράμματα του Καραντζά και το Περὶ Πληθῦος Κόσμων, και μάλιστα με ευνοϊκά σχόλια (ἢ μετάφρασις [...] εἶναι μὲν κατὰ φράσιν τὸ γνησιώτερον πρὸς τὴν καθ' ἡμᾶς Κοινὴν Διάλεκτον σύγγραμμα τοῦ Σοφοῦ ἐκείνου μεταφραστοῦ, καθ' ὅτι δὲν εἶχεν εἰσέτι συλλάβει τὴν παράλογον ἰδέαν τοῦ νὰ διορθώσῃ τὴν Γλῶσσαν μας [5¹]), χρησιμεύει στρατηγικὰ στον Κοδρικὰ για να υπερτονίσει τη δική του συμβολή, καθὼς μεταβάλλει στην καταληκτικὴ παρατήρησή του τον κατ' ἀρχὴν ἔπαινο για τον Κοραῆ σε ἐπίκριση, δικαιολογώντας ἔτσι την ἀξία του δικού του συνδυαστικοῦ υφολογικοῦ εγχειρήματος: [...] εἰς πολλά, ὁμως, ἢ φράσις του εἶναι ξενολογικὴ, και φραγκογραιικὴ, και ἀκολούθως ἐκπίπτει οὐσιωδῶς ἀπὸ τὸ ἐξηκριβωμένον Εὐγενικὸν Κοινὸν ὕφος. Ὅθεν ἂν μοι ἦτον ἐπιτετραμμένον νὰ περιαιτολογήσῃ ἢ θελα τολμήσῃ νὰ ἀναφέρω τὴν μετάφρασιν τοῦ Περὶ Πληθῦος Κόσμων τοῦ Φοντενέλ [...] [5¹].

Ἐνα σχεδίασμα που θα χρησίμευε προφανῶς για την ἐκτενέστερη πραγμάτευση του Ποιητικοῦ ὕφους, ἀποδίδει το ἔγγραφο 149, τιτλοφορούμενο «Περὶ ποιήσεως ἢ στιχουργίας»·²³ ο Κοδρικὰς σημειώνει ὅτι η περὶ ποιήσεως μεθοδικὴ τεχνολογία και ἀκριβὴς ἐπεξεργασία δεν θα αποτελέσει ἀντικείμενο ἐν εἴδει πραγματείας [1¹] της συγκεκριμένης μελέτης του, ἐπειδὴ ο στόχος του δεν εἶναι, θα λέγαμε, ποιητολογικὸς (αὐτὸ ἄλλωστε διαφοροποιεῖ τον δεύτερο τόμο της Μελέτης ἀπὸ ἔργα Ποιητικῆς και Λισθητικῆς), ἀλλὰ διαφορετικῆς τάξεως, γλωσσικῆς δηλαδὴ και

²³ Πρόκειται για τρία ἀριθμημένα δίφυλλα, καθαρογραμμένα με ἀρκετές προσθήκες και διορθώσεις· βλ.: Ἀρχεῖο, σ. 74.

υπολογικής. Έτσι η ενασχόλησή του με τη στιχουργία εμπίπτει στην όλικήν πραγματεία τῆς συνθέσεως τοῦ λόγου και στη λογική τῆς «Γραμματικῆς Τεχνολογίας», γι' αυτό και θα εξετάσει το ζήτημα ὡς ἐν κεφαλαίῳ, στοχεύοντας να υποδείξει τὰ οὐσιωδέστερα χαρακτηριστικά δι' ὧν συντίθεται καθ' ἡμᾶς καὶ συναρμολογεῖται (ό.π.).

Ξεκινώντας ἀπὸ ἐν πολλοῖς κοινότοπους ορισμούς περὶ ποιήσεως (Ποίησις εἶναι καὶ παρ' ἡμῖν καὶ παρὰ τοῖς πολλοῖς ἢ κατὰ ρυθμὸν καὶ ἁρμονίαν φωνῆς ἔμμετρος σύνθεσις τοῦ λόγου, ό.π.) και παρατηρήσεις για την οργάνωση του μέτρου κατὰ συλλαβὰς ἀπλῶς καὶ ὄχι κατὰ πόδας (ό.π.), θα υπογραμμίσει (στο πλαίσιο πάντα τῆς γλωσσικῆς θεωρίας τῆς Μελέτης) ὅτι Ποίησιν κυρίως ἡμεῖς εἰσέτι δὲν ἔχομεν εἰς τὴν ἀπλήν γλῶσσαν [1^ν· οι συνθήκες τῆς μακρόχρονης δουλείας (τῆς τυραννικῆς ἐκβαρβαρώσεως) δὲν ἐκμηδένισαν παρ' ὅλα αὐτὰ οὔτε τὸ ὄξυ τῆς διανοίας, οὔτε τὸ λαμπρὸν καὶ εὐκίνητον τῆς φαντασίας, οὔτε αὐτὴν τὴν φυσικὴν διάθεσιν καὶ εὐφυΐαν εἰς τὴν Ποίησιν [2^ν] των Ελλήνων, οι ποῖοι δὲν ἐπαψαν να στιχουργοῦν²⁴ σε μια γλῶσσα ἐκ τῶν [...] περιστάσεων ἐκβαρβαρωθεῖσ[αν], με ιδέες ἀνάλογες τῆς ἀνατροφῆς τους, που λόγω των περιστάσεων κατάντησε χυδαῖκή (ό.π.).

Σταδιακά, ἀφότου ἀλλάζουν οι συνθήκες, το Γένος βρίσκεται σε μια εὐτυχεστέρ[αν] πολιτικ[ήν] θέσ[ιν], χάρη στους Μαυροκορδάτους, και αποκτὰ ἔτσι εὐγενικωτέρας ιδέας (λόγω εὐγενικωτέρ[ας] ἀνατροφ[ῆς]), φθάνοντας να καθάρισή τὴν κοινὴν γλῶσσαν ἀπὸ τους ξενικ[οὺς] βαρβαρισμ[οὺς] και νὰ τὴν καλλωπίσῃ μὲ τὸν γνήσιον τῆς φράσεως ἐξελληνισμόν, καλλωπίζοντας ταυτόχρονα με λαμπρό τρόπο τὴν στιχουργία· ἀλλὰ οπωσδήποτε αὐτὴ ἡ κατάστασι πραγμάτων δὲν δικαιολογεί τὴν ὑπαρξὴν πραγματικῆς ποιήσεως: στιχουργίαν ἄρα εἰσέτει ἀπλῶς ἔχομεν καὶ ὄχι ποιήσιν [2^ν-2^ν]· πόσο μάλλον που το πρῶτον χαρακτηριστικόν τῆς στιχουργίας εἶναι ἡ ομοιοκαταληξία, το ὀλέθριον ἐμπόδιον εἰς τὸ ἐλεύθερον τῆς ποιήσεως [2^ν]. Η ἐπίκρισι τῆς ομοιοκαταληξίας ἀπὸ τον Κοδρικὰ συντονίζεται με τὴν περὶ του ζήτηματος

²⁴ Σημειώνει χαρακτηριστικά: Δὲν εἶναι τόπος, δὲν εἶναι χωρίον ὅπου νὰ μὴν εὐρίσκονται ποιηταὶ στιχουργοῦντες. Ὅλοι οἱ ζητιάνοι τῆς Βολησσοῦ, ὅλοι οἱ ζητιάνοι τῆς Λακωνίας εἶναι τόσοι Ὅμηροι ἀπὸ χώρων εἰς χώρων περιερχόμενοι καὶ ἥρωικά τραγουδοῦντες ποιήματα εἰς τὴν χυδαῖκὴν γλῶσσαν τῶν μὲ ἀνάλογους ιδέας τῆς ἀνατροφῆς των, ό.π., [2^ν].

ισχύουσα ἀποψη τῆς εποχῆς, κωδικοποιημένη στην ἀντίληψη του Κοραή²⁵ (ἡ σύγκλιση βέβαια αὐτὴ δὲν ἀρκοῦσε για να γεφυρώσει το χάσμα των δύο ἀντιπάλων),²⁶ ἐνὼ για συναφῆ ζητήματα ὅπως ἡ καταγωγή των νεότερων δεκαπεντασύλλαβων στίχων (των πολιτικῶν καλουμένων[ων] στίχ[ων]) ἀπὸ τους τροχαῖκ[οὺς] στίχ[ους] τῆς ἀρχαϊότητος [3^ν] ἀρκεῖται στην ἀναπαραγωγή γνωστῶν θέσεων ἀπὸ τὴ Μετρική του Ζηνόβιου Πωπ (1803)²⁷ [2^ν-3^ν].

Η στιχουργία, το μείζον χαρακτηριστικὸ του Ποιητικοῦ ὕφους, θεματοποιεῖται (ὅπως και το Λογογραφικόν) στο πεδίο του Κοινοῦ ὕφους (με κριτήριον τὸν ἠθικὸν χαρακτήρα τῆς φράσεως· βλ. παραπάνω) ὡς ρητὴ ἀντιδιαστολή του Εὐγενικοῦ πρὸς το χυδαῖκόν. Καὶ ἡ στιχουργικὴ λοιπὸν καθὼς καὶ ἡ πεζὴ σύνθεσις τοῦ λόγου δὴν ἔχουν ἐν γένει χαρακτηρισ, τὸν μὲν χυδαῖκόν τὸν δὲ εὐγενικόν [3^ν]. Η ἀντιδιαστολή αὐτὴ δείχνει μια περαιτέρω ἱεραρχικὴ, δεοντολογικὴν περιεχομένου, δόμησι στο εσωτερικὸ του συστήματος των ειδῶν ὕφους του Κοδρικὰ, ἡ ποῖοι ἀφορὰ μὲν το σκέλος του Κοινοῦ, ἐπεκτείνεται ὁμως σε ὅλα τα ιστορικὰ διαπιστωμένα εἶδη, για να υποδείξει τὸν ἀντίποδα των τεσσάρων κεφαλαιωδῶν ὑφῶν, δηλαδὴ το χυδαῖκόν ὕφος, νοούμενο ἀσφαλῶς ὡς ἐσχάτη μοῖρα (έγγρ. 148, [1^ν])²⁸ του δευτέρου εἶδους του Δημοτικοῦ ὕφους (το πρῶτο εἶναι το Ἐξευγενισμένον οἰκιακόν, ό.π., [1^ν]), ἡτοι του τετριμμέν[ου] ιδιωτικ[οῦ] (ό.π.)· το χυδαῖκόν ὕφος βρίσκεται κατ' ἀξιολογικὴ κλίμακα στην τελευταία θέση των ειδῶν του συστήματος (στην κορυφὴ τα τέσσερα κεφαλαιώδη), λόγω του ὅτι εἶναι ἀνεπίδεκτο ἐξευγενισμού (ὅποτε συμβαίνει κάτι ἀνάλογο, τότε στοιχειοθετεῖται το κεφαλαιώδες, Ἐξευγενισμένον οἰκιακόν), ἀξεχώριστο ἀπὸ τον ιδιωματικὸν χαρακτήρα τῆς μίξοβαρβαροῦ γλώσσης του (έγγρ. 149, [4^ν]).

²⁵ Βλ. σχετικὰ: Παν. Μουλλάς, «Ο Κοραῆς και ο αυτοσχέδιος στοχασμός του», Μολυβδοκολλητοπελεκητής 3 (1991), σ. 125-137· κυρίως σ. 133-136.

²⁶ Βλ. σχετικὰ Δημ. Αγγελάτος, «Ο Ερωτόκριτος και ἡ Βοσπορομαχία ἀνάμεσα στον Κοραῆ και τον Κοδρικὰ», Μικροφιλολογικά 8 (φθινόπωρο 2000), σ. 3-5.

²⁷ Βλ.: Ζηνόβιος Πωπ, Μετρικῆς Βιβλία Β', Βιέννη 1803, σ. 356.

²⁸ Τοῦτου <του τετριμμένου ιδιωτικοῦ ὡς χυδαῖκού> τὰ κατὰ χυδαῖκὴν ἐπαγγελίαν, ἢ κατὰ χωρικὴν ἀπαγγελίαν διαφορετικὰ εἶδη, σημειώνει ο Κοδρικὰς, εἶναι ἄπειρα καθ' ὅτι οὐ μόνον κατὰ λέξιν, καὶ φράσιν, ἀλλὰ καὶ κατὰ σημασίαν λέξεων, καὶ κατὰ προοράν στοιχείων ιδιωματικῶς διακρίνονται, έγγρ. 148 [1^ν-2^ν].

Όπως φαίνεται λοιπόν από την επιχειρηματολογία του Κοδρικά, η στιχουργία (και κατ' επέκταση το Ποιητικόν ύφος) επιβάλλει, αν και λίαν απορροφητική αφ' εαυτής ([...] δέχεται όλα πάθη τῆς οἰκιακῆς φωνῆς χωρὶς νὰ ἐκπέσῃ ἀπὸ τὴν [...] εὐγένειαν τῆς φράσεως [3^v]), μεγαλύτερες –σε σύγκριση με το ὑφος του πεζ[οῦ] λόγ[ου]– απαιτήσεις στη συγχρονική διαδικασία εξευγενισμού της, επειδή υπάγεται περισσότερο απ' ὅ,τι εκείνο εἰς τὴν ζῶσαν καὶ ἐν χρήσει συνήθειαν, δηλαδή εἰς τὴν κοινήν τῶν εὐγενῶν χρῆσιν καὶ συνήθειαν (ό.π.). Οι τελευταίοι λοιπόν όταν συνθέτουν ποιήματα (όπως δείχνουν ὅσα παραδείγματα περιγραφικῆς καὶ ἀσματικῆς ποιήσεως περιλαμβάνονται στη Μελέτη καὶ ἀνήκουν στο Ἐξευγενισμένον οἰκιακόν ὑφος), καλούνται νὰ καθαρῶσιν πάθη τῆς οἰκιακῆς φωνῆς [3^v] (όπως εἶναι π.χ. μία θλίψις, ἢ συνίζησις, ἢ συναίρεσις) ἀσυνήθιστ[α] καθ' ἡμᾶς, ἀνεπίδεκτ[α], ἀρα καὶ κακόζηλ[α], ἀντιπαρατιθέμενοι στο γεγονός ὅτι αὐτὰ τα πάθη τῆς φωνῆς [...] διεδόθη[σαν] καὶ εἶναι συνηθισμέν[α] εἰς τοὺς παλαιούς ποιητὰς τῶν Ἑλλήνων [4ⁱ]· ἢ καθ' ἡμᾶς στιχουργία, σημειώνει ο Κοδρικάς, εἶναι πάντῃ ποίημα ἐθνικόν καὶ ἀκολούθως καθόλου καθυποβεβλημένον εἰς τὴν ζῶσαν καὶ ἐν χρήσει συνήθειαν, καὶ αὐτὸ ἀποτελεῖ το σημαντικό διαφοροποιητικὸ κριτήριό της ἀπὸ τον πεζ[όν] λόγ[ον], ο οποίος ὡς ἐκ τούτου εὐλογώτερον δέχεται [...] μίαν λέξιν ἀσυνήθιστον μὲν εἰς τὸ κοινὸν συνηθισμένην δὲ εἰς τὴν ἑλληνικὴν φράσιν (ό.π.).

Τα ποιητικά ἔργα που ἐξεδόθησαν [...] εἰς τὴν ἀπλὴν διάλεκτον [4ⁱ], ἀπὸ τὴν εποχὴ τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινούπολης καὶ ἐξῆς, ιδιαίτερα ἐκεῖνα που προέρχονταν ἀπὸ τόπους με βενετική ἢ γαλλικὴ παρουσία (ο αμεσώτερος στόχος ἐδῶ εἶναι ἡ Κρήτη, καὶ κατὰ μείζονα λόγο ο Ἐρωτόκριτος του Βιτσέντζου Κορνάρου,²⁹ σε συνέχεια ὁμοειδῶν ἀναφορῶν στον δημοσιευμένο τόμο τῆς Μελέτης),³⁰ ἀκολούθησαν τον γενικόν

²⁹ Ο Ἐρωτόκριτος καταδικάζεται ἀναντιρρήτως ὡς το τερατώδεστερον ἔκτρωμα ἄσχημον, πολὺμορφον [...] καὶ ἀποβολμαῖον [...], καὶ μαζί ο Κορνάρος, τον οποίο κακὴ μοῖρα καὶ ζήλον οἱ ξενολόγοι φιλόσοφοι καὶ καθαριστὰί ὡς νέον Ὅμηρον τῆς καθ' ἑαυτοὺς κοινῆς γλώσσης παραδειγματίζουσι: ἔγγρ. 149 [5ⁱ]. Βλ. παράλληλα: Ἐὶς πολυθρύλλητον ποίημα τοῦ Κορνάρου, τὸ ἐπιγραφόμενον Ἐρωτόκριτος, εἶναι τὸ ἐπισημότερον παράδειγμα αὐτῆς τῆς τερατώδους συγκράσεως, δηλαδή του μιζοβαρβάρου ὕφους], Μελέτη..., ὁ.π., σ. 225-226.

³⁰ Ο.π., σ. με', ξβ', ζστ', 245 (: [...] τὸ μεμιγμένον ἐκεῖνο χυδαῖκόν ἔκτρωμα [...] ἢ γλώσσα τοῦ Ἐρωτοκρίτου), σ. 296 (: [...] τὸ ἐπισημότερον διὰ τὴν ξενολογικὴν ἀμορ-

ἐκβαρβαρισμὸν τῆς κοινῆς Γλώσσης (ἔγγρ. 149, [4ⁱ]), γιὰ νὰ καταλήξῃ ἀντιπαραδείγματα ποιήσεως σε χυδαῖκόν ὑφος. Στα ἀντιπαραδείγματα αὐτά, ἐκτός του Ἐρωτόκριτου (εἶναι [...] τὸ τερατώδεστερον ἔκτρωμα ἄσχημον, πολὺμορφον, καὶ καθόλου νῶθον καὶ ἀποβολμαῖον, [...], συμπεριλαμβάνονται το περὶ ἔλεεινῆς ἀλώσεως τοῦ Μωρέως ἔλεε στιχοῦρημα³¹ του Μάνθου Ἰωάννου, του Γαιδάρου ἢ φυλλάδα (ἐ 147, [2ⁱ]), καὶ, ἀπὸ τὴν κατηγορία των λυρικῶν καὶ ἀσματικῶν δημοτικῶν στιχοῦρηματῶν Βολισσηῶν, τῶν τζακῶνων, καὶ νησιωτῶν, ἢ φυσικὴ ταυτότητα των ὁποίων σύμφωνα με τὴν πεποιθὴ του Κοδρικά εἶναι ὀργανικὰ ταυτισμένη με τὴ «χυδαῖκή» πραγματικὴ τῆς φύσεως [...] ὁ χυδὴν λαὸς τῆς Ἑλλάδος εἶναι ραψωδός, ὁ.π.

Τὰ ἄκρως περιοριστικὰ γλωσσικὰ κριτήρια του Κοδρικά καὶ ἡ ἐπιψη ποιητολογικῆ-θεωρητικῆ προβληματισμοῦ τον ἐμποδίζου ἀντιληφθεῖ τις ἐκφραστικὲς δυνατότητες τῆς νέας ἑλληνικῆς γλώσσας αἰσθητῆς ὄχι μόνον στα ποιητικὰ ἔργα του 17ου αἰῶνα ἀλλὰ καὶ στα διηγηματικὰ τραγούδια, ὅπως βλέπει κανεὶς νὰ γίνονται στα Γραμματικὰ Κωνσταντίνου Οικονόμου³² ἡ νεοελληνικὴ ποίηση μέχρι τοῦδε (ἐ

φίαν [...] τὸ τοῦ Κορνάρου [...] ἐπιγραφόμενον Ἐρωτόκριτος), σ. 314 (: [...] πνευματικόν [...] συνθεμένον ἀπὸ διάφορα χυδαῖκα ἰδιώματα ἐνωμένα με λέξεις καὶ φράσεις μεταποιημένας Ἑλληνικάς, κατὰ τὴν μιζοβαρβαρον φράσιν τῶν εἰς τὸ διάστημα καιροῦ ἐκεῖνου κατοίκων τῆς Κρήτης Βενετῶν) καὶ σ. 339 (: [...] το τερατώδες πνεῦμα τοῦ Ἐρωτοκρίτου). Ἡ προσπάθεια ἐκ μέρους του Κοδρικά νὰ ξεφύγει ἀπὸ τὴν πρὸς σύγκριση τῆς ἀντιλήψεώς του με ἐκείνη του Κοραῆ γιὰ τον Ἐρωτόκριτο, διατυπώθηκε ἤδη στη Μελέτη (σ. 314-315), περὶ καὶ ἐπὶ τῆς ἐπεξεργασίας του ἔγγρ. 149ⁱ γιὰ τὸ ἴδιον, βλ.: Δημήτρης Αγγελάτος, «Ο Ἐρωτόκριτος καὶ ἡ Βοσπορομαχία...», ὁ.π., σ. 71. Γιὰ τὴν ἀντιδιαστολὴν Κοδρικά - Κοραῆ σχετικὰ με τον Ἐρωτόκριτο, βλ. τις ἐπιστολὲς του Ἀ. Αγγελῆ (ἐπιβίβασμα). Μία διαφωτιστικὴ διαμάχη: Μελέτη, ὁ.π., σ. 71), ἐνῶ γιὰ τις κριτικὲς (καὶ θεωρητικὲς) ἀντιλήψεις του Κοραῆ περὶ λογοτεχνίας γενεῆς, βλ.: Παν. Μουλλάς, «Ο Κοραῆς καὶ ὁ αὐτοσχέδιος στοχασμὸς του», καὶ Αγγελάτος, Ἡ «φωνή» τῆς μνήμης..., ὁ.π., σ. 193-201.

³¹ Μελέτη, ὁ.π., σ. με'. Τὸ σύνθεμα δημοσιεύεται γιὰ πρώτη φορά το 1725/1726 γινώριζε ἐκτοτε ἀρκετὲς ἐκδόσεις. Ἀπὸ το 1809 σταθεροποιεῖται ὁ τίτλος Συμφωνία ἀιχμαλωσία του Μωρέως. Στιχολογηθεῖσα ὑπό..., Με προσθήκην ἄλλων ἀξίων υποθέσεων βλ.: Φ. Πιλιό, Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία του 19ου αἰῶνα. Βιβλία-Φυλλάδα 1: 1801-1818, Ἀθήνα, ἘΛΙΑ 1997, σ. 84.

³² Βλ. τὴ χαρακτηριστικὴ ἐπισήμανσή του γιὰ τὴ σύγχρονη ἑλληνικὴ ποίηση κατὰφερε [...] πρὸ δύο σχεδὸν αἰῶνων [...] νὰ γεννηθῆ τὸς αἰοῦς τῶν Ἐρωφίλων

148, [1^ο]), μέχρι δηλαδή το τέλος της δεύτερης δεκαετίας του 19ου αιώνα, διοχετεύεται σε έργα που προέρχονται μόνο από τους φαναριώτικους κύκλους της Κωνσταντινούπολης (βλ. *Μελέτη*, 172-173), και συνδέεται αποκλειστικά με τρία είδη ύφους, το *Περιγραφικόν*, το *Λυρικόν* ή *άσματικόν* και το *Επιγραμματικόν* ή *Σατυρικόν* (έγγρ. 148, ό.π.), από τα οποία τα δύο πρώτα αναφέρονται, χωρίς να προσδιορίζονται ειδικότερα, στη *Μελέτη*.

Η περιοριστική απόβλεψη του Κοδρικά τον οδηγεί σε αποκλεισμούς ακόμα και έργων που προέρχονται από τους οικείους του κύκλους, όταν οι συγγραφείς δεν τηρούσαν με τον έναν ή τον άλλο τρόπο παρασάλευτη αντικοραϊκή στάση· έτσι στο έγγρ. 149 δεν γίνεται η παραμικρή μνεία στις τραγωδίες του Ιάκωβου Ρίζου-Νερούλου *Ασπασία* (1813) και *Πολυξένη* (1814), στην κωμωδία του Κορακιστικά (1813) και στο *Κούρκας αρπαγή* (1816), ακριβώς γιατί ο Νερούλος αποκήρυξε τα Κορακιστικά (με επιστολή του στον Αλέξανδρο Βασιλείου, δημοσιευμένη στον *Ελληνικό Τηλέγραφο* το 1815)³³ κατά συμμετρικό τρόπο απουσιάζει

των Έρωτοκρίτων. Καί σήμερον, εἰς τὴν ἤδη σὺν θεῷ ἀρχίσασαν ἀναγέννησιν τῆς Ἑλλάδος, ἢ Ἡπειρος καυχᾶται εἰς τοὺς Βελλαράς καὶ Χριστοπούλους, ἢ Θεσσαλία καὶ ἢ Μακεδονία εἰς τοὺς Περδικάρους καὶ Σακελλαρίους τῆς, ἢ Κωνσταντινούπολις εἰς τοὺς Ἰακωβάκας καὶ Καλφρόγλους, καὶ Δραγομανάκας, καὶ τοὺς ἀγχινουστάτους Ρίζους τῆς. Καὶ ἐξ αὐτῶν τῶν Ἡγεμονικῶν οἰκιῶν καὶ Πρίγκηπες καὶ Δέσποινας φιλόμουσοι δὲν ἀπαξιόνοισι νὰ στεφανώνονται μετὰ τῆς Ποιήσεως τὴν δάφνην. Ἀλλὰ διὰ νὰ μὴ νομισθῶ ἐκτόπως φιλογενῆς καὶ φιλόπατρις δὲν ἐκθέτω τὰ ὀνόματα τῶν σημερινῶν τῆς Ἑλληνικῆς ποιήσεως ἐραστῶν, τῶν ὁποίων τὰ εὐρυθμα ποιήματα, κατὰ καιροὺς ἐκδιδόμενα, κηρύττουσι τὴν φιλοκαλίαν. Δι᾽σχυρίζομαι δὲ μόνον πρὸς τοὺς ἀλλοφύλους ἐχθροὺς τῆς Ἑλλάδος, ὅτι καὶ αὐτὰ τὰ δημῶδη καὶ κοινὰ Τραγῳδία τοῦ ἔθνους μας καὶ ἔλεγεια, καὶ πολεμιστήρια, καὶ ἐρωτικά μαρτυροῦσι καὶ τὴν σήμερον τὴν εὐφυΐαν τῶν ἀπογόνων τοῦ Καλλιμάχου, καὶ Ἀλκαίου, καὶ Ἀνακρέοντος. Γραμματικά, σ. κθ'. Για τη στάση του Οικονόμου απέναντι στη σύγχρονη ελληνική ποίηση, βλ. αναλυτικότερα, Γ. Ξουρίας, *Κωνσταντίνος Οικονόμος...*, ό.π., σ. 254-272.

³³ Βλ. αναλυτικά Β. Πούχγερ, «Εισαγωγή»: Ιακωβάκης Ρίζος Νερούλος, *Τα Θεατρικά* (Ασπασία, 1813, Πολυξένη, 1814, Κορακιστικά, 1813), Αθήνα, Θεατρική Βιβλιοθήκη - Ίδρυμα Κώστα και Ελένης Ουράνη, σ. 163-172. Η ήπια στάση του Νερούλου θεματοποιείται μία δεκαετία και πλέον αργότερα στο *Cours de littérature grecque moderne* donné à Genève ([= β' έκδοση, αναθεωρημένη και βελτιωμένη], Γενεύη-Παρίσι 1828), όπου σημειώνει: [...] *mon but était non d'attaquer le système de Coray, mais de combattre les extravagances de ceux qui l'avaient défiguré. Mon travail ne fut pas inutile: l'arme du ridicule arrêta les progrès de cette épidémie, για να καταλήξει: Le temps a consolidé le système de*

από το υφολογικό σύστημα της καθ' ἡμᾶς Κοινῆς Διαλέκτου (έγγρ. 148) η μνεία, στο εσωτερικό του Ποιητικοῦ ὕφους, των σημαντικῶν ειδῶν του ἔπους και της δραματικῆς ποίησης (τραγωδία και κωμωδία), χωρίς ὅμως αὐτὸ νὰ σημαίνει ἀγνοία του Κοδρικά, ὅπως θὰ φανεῖ παρακάτω, ἀλλὰ ὅτι στη δική του ἀντίληψη τὰ εἶδη αὐτὰ δὲν ἔχουν ἀκόμα πραγματωθεῖ ἐπιτυχῶς σε νεοελληνικά ποιητικά ἔργα, δηλαδή δὲν εἶχαν πραγματωθεῖ ἐπιτυχῶς, με μὴ ἀπαραίτητη δόση (ηθελημένου ἢ ἀθέλητου) ἀντικοραϊσμοῦ.

Αν στο παραπάνω πλαίσιο αναφορῶν ἡ ἀπουσία των Δραματικῶν πονημάτων (1805) του Γεώργιου Σούτσου δὲν φαίνεται νὰ δικαιολογείται ἐπαρκῶς, ἐκτὸς ἐνδεχομένως ἀπὸ τὸ ὅτι ὁ Κοδρικάς ἐκτιμοῦσε μόνο τὰ λυρικά ποιήματά του (ἀγχινούστατον ἄσματικόν τον θεωρεῖ στη *Μελέτη*), δικαιολογείται ἐπαρκέστατα ἡ ἀπουσία τῆς τραγωδίας του Ιωάννη Ζαμπελίου *Τιμολέων* (1818), με τὴν ἀφιερωματικὴ ἐπιστολή στον Κοραή, και βεβαίως δὲν γίνεται λόγος για ἔργα ἐπικού ὕφους, δεδομένης τῆς σκληρῆς θέσης του Κοδρικά για τον *Ερωτόκριτο*, τὴν ὁποία δὲν ἔκαμψε τὸ εγχείρημα του Διονύσιου Φωτεινοῦ με τον *Νέον Ερωτόκριτον* (1818), δηλαδή ἡ ριζικὴ φαναριώτικη ἀναθεώρηση του κειμένου σε γλωσσικό,³⁴ προσωδιακό (διάφορα μέτρα στίχων ἀντὶ του δεκαπεντασύλλαβου) και ἐπικοινωνιακό ἐπίπεδο (ὁ διασκευαστῆς πρόσθεσε φαναριώτικα στιχορρήματα του τύπου των Μισμαγιῶν)³⁵ ὁ ἐξευγενισμὸς του χυδαῖκοῦ ὕφους εἶχε στην ἀντίληψη του Κοδρικά συγχρονικό χαρακτήρα και δὲν κάλυπτε ἀναδρομικές, ἀς πούμε, ἐπιλογές ἐπὶ ἀθεράπευτων κειμένων, τὰ ὁποία ἀνήκαν ἐμβληματικά στην ἐποχὴ τους και στη μιζοβάρβαρη γλωσσικὴ τῆς κατάστασι, ὅπως ὁ *Ερωτό-*

Coray; les hommes raisonnables l'ont approuvé, sauf quelques points de peu d'importance, ό.π., σ. 124.

³⁴ Βλ.: Ἡ παρούσα ἐποποιία μετὰ τὸ νὰ εὑρίσκειται εἰς φράσιν παλαιᾶν τῆς Γραικικῆς Κρητικῆς διαλέκτου, με ἴδιωτισμοὺς πολλὰ ἀηδεῖς και λέξεις βαρβαρικές σχεδὸν δυσνοήτους, ἔκρινα εὐλογον νὰ παραφράσω ταύτην [...] κατὰ τὴν νῦν καθομιλουμένην ἀνθηρᾶν και γλυκυτάτην φράσιν τῶν τοῦ ἡμετέρου γένους πεπαιδευμένων Γραικῶν, «Πρὸς τοὺς φιλογενεῖς ἀναγνώστους»: *Νέος Ερωτόκριτος*, τ. 1, Βιέννη, Ἐκ του Χιρσφελδίου Τυπογραφείου 1818, σ. γ'.

³⁵ Για τις Μισμαγιές, βλ. ὅσα σημειώνει ἡ Ἄντεια Φραντζή στην «Εισαγωγή» του *Μισμαγιά. Ἀνθολόγιο φαναριώτικῆς ποίησης κατὰ τὴν ἐκδοσὴ Ζήση Λαούτη (1818)*, εἰσαγ. - ἐπιμ.: Ἄντεια Φραντζή ἐπιμ.: Μάρκος Δραγούμης, Αθήνα, Ἔστια 1993, σ. 11-44.

κριτος (πολυθρύλλητον ποίημα και έπισημότερον παράδειγμα), πόσο μάλλον που η σαρωτική εκδοτική τους παρουσία άφηνε ελάχιστα περιθώρια τροποποίησης ή ανατροπής συγκεκριμένων και διαμορφωμένων αναγνωστικών οριζόντων, δημιουργώντας έτσι μάλλον άξεπέραστα εμπόδια στην εδραίωση του εξευγενισμού.

Από τις αξιολογικές κρίσεις του Κοδρικά στο έγγρ. 149) απουσιάζουν έργα του Έπιγραμματικού ή Σατυρικού ύφους, κάτι που δεν φαίνεται να οφείλεται σε έλλειψη παραδειγμάτων, αλλά είτε στην αυτονόγη απόρριψη τους λόγω αντισυμβατικού προς το φαναριώτικο πνεύμα περιεχομένου –όπως, για παράδειγμα, θα μπορούσε να ισχύει για τον σφοδρά αντικληρικό και ελεγκτικό της άρχουσας τάξης Ερμήλο (1817) του Μιχαήλ Περδικάρη-, είτε στην πληθώρα τους· και αυτό ο Κοδρικάς, συνθέτης ο ίδιος ανάλογων ποιημάτων (μεταξύ αυτών το Ξιφηφορικός Καθρέπτης. Παρασταίνων τι εστί Ένας Ψεύτης, Πόρνος, Κλέπτης του 1789/1790), και κατά πάσαν πιθανότητα το δημοσιευμένο το 1817 Τράγου Κατάρρησις. Σύνταγμα Ελευθερίου Αμφιλοχέως),³⁶ ήταν σε θέση να το γνωρίζει πολύ καλά, παρά το γεγονός ότι με το περιεχόμενο που αποδίδει στο συγκεκριμένο είδος ύφους φαίνεται να το διαφοροποιεί από τη διδακτική ποίηση, στο εσωτερικό της οποίας προσγράφεται συνήθως, στα ποιητολογικά έργα της εποχής, η σατιρική ποίηση μαζί με άλλα υπο-είδη· η απουσία της διδακτικής ποίησης στην κατηγοριοποίηση του Κοδρικά μπορεί μάλλον να αποδοθεί στην κατά τα κριτήριά του απουσία σημαντικών (φαναριώτικων) παραδειγματικών έργων, στα οποία ασφαλώς θα καταχωρούσε την «Ηθική Στιχουργία» (1794) του Αλέξανδρου Κάλφογλου, αν τη γνώριζε³⁷ (τον Κάλφογλου άλλωστε τιμά ως λυρικό ποιητή στη

³⁶ Τα δύο στιχουργήματα απόκεινται στο Αρχείο Κοδρικά (Φάκελος Θ', έγγρ. 153 και 160 αντίστοιχα): Αρχείο, σ. 75 και σ. 76· σε δύο ακόμα έγγραφα (αριθμ. 154-155) υπάρχει προγενέστερη επεξεργασία του πρώτου συνθέματος: ό.π., 75. Τα συνθέματα έχουν δημοσιευτεί, το μεν Ξιφηφορικός Καθρέπτης στο: Παναγ. Κοδρικάς, Εφημερίδες, (επιμ.: Α. Αγγέλου), Αθήνα, Ερμής-ΝΕΒ 1991, σ. 201-214, το δε Τράγου Κατάρρησις στο: Α. Αγγέλου, «Η "Τράγου Κατάρρησις"»: Έρνος εις Αδαμάντιον Κοραήν, Αθήνα 1965, σ. 155-192. Στο Αρχείο Κοδρικά υπάρχουν ανάλογα με τα προηγούμενα σατιρικά στιχουργήματα του Κοδρικά εναντίον του Κοραή και του κύκλου του (έγγρ. 174-176): Αρχείο, σ. 78.

³⁷ Για τη σχεδιαζόμενη το 1822 έκδοση στο Παρίσι του χειρογράφου του εκτενούς διδακτικού συνθέματος του Κάλφογλου, βλ. Φαίδ. Κ. Μπουμπουλίδης, Φαναριώτικα κείμενα. Β' Αλεξάνδρου Κάλφογλου «Ηθική Στιχουργία», Αθήνα 1967, σ. 6-7.

Μελέτη και στο έγγρ. 149 [2^ο]), δεν θα καταχωρούσε όμως δικά του ελογα ευκαιριακά στιχουργήματα.³⁸ Όσον αφορά το επίγραμμα και θέση του στο ευρύτερο πλαίσιο της διδακτικής ποίησης, οι απόψεις εποχής αποκλίνουν· έχει ωστόσο ενδιαφέρον ότι ο Κωνσταντίνος Ο νόμος το συμπεριλαμβάνει, χωρίς να αιτιολογεί την επιλογή του, διδακτική ποίηση³⁹ (μαζί με την κυρίως διδακτική ποίηση, τη σατιρική ποίηση και τη διά στίχων επιστολογραφία), πράγμα που ενδεχομένως μπορεί να συμβάλει στην επισήμανση των (άδηλων) επιλεκτικών πηλών του Κοδρικά, χωρίς ασφαλώς να ξεχνούμε ότι η απόσταση ανάμεσα στο έργο του Οικονόμου (με τα κοραϊκά του συμφραζόμενα) και το υφολόγ σύστημα του Κοδρικά δεν ήταν εύκολο να γεφυρωθεί, δεδομένου άλλωστε και της έμμεσης επίκρισης εκ μέρους του πρώτου των γλωσσικών αντιλήψεων του δεύτερου.⁴⁰

Όσα παρατηρεί ο Κοδρικάς για το Λυρικόν ή άσματικόν ύφος (έγγρ. 149) [2^ο], επαναλαμβάνουν όσα σχετικά σημείωνε στη Μελέτη απουσία ωστόσο της ωδής ή γενικότερα των πατριωτικού χαρακτικού συνθέματων μπορεί να δικαιολογηθεί μόνο λόγω της μέριμνάς το στοιχειοθετήσει τον βασικό πυρήνα κρίσεων για εκτενή (αφηγηματικά) ποιητικά έργα, τον οποίο θα επεξεργάζοταν περαιτέρω, επειδή αφενός ίδιος ενδιαφερόταν ιδιαίτερος για ανάλογα ποιητικά συνθέματα, ό δείχνουν δύο δικά του, μία «Αδμή προς τον Αυτοκράτορα των Φρανζών» (συντεθεισα χάριν τής Έλληνίδος Φολοής ούσης παρά τή με Καμπαί, ήντινι κατά προτροπήν τοῦ μινίστρου διδάσκω τήν καλλιηνηκὴν διάλεκτον) (χρονολογημένο 10 Φεβρουαρίου 1806) και «Άσμα Πολεμιστήριον» (χρονολογημένο 3 Απριλίου 1822),⁴¹ αφετ

³⁸ Βλ. στο Φάκελο Θ' του Αρχείου τα έγγραφα 163-164 και 177-178: Αρχείο, σ. 78. Τα περισσότερα ωστόσο αποκείμενα στο Αρχείο ποιητικά συνθέματα του Κο είναι συναισθηματικού και ερωτικού χαρακτήρα (θα ανήκαν μάλλον στο Λυρικό άσματικόν ύφος της κατηγοριοποίησής του), σε απαισιόδοχο συνήθως τόνο.

³⁹ Βλ. σχετικά Γ. Ξουρίας, Κωνσταντίνος Οικονόμος... ό.π., σ. 204 και 209-2

⁴⁰ Βλ. «Προς τους Έλληνας»: Γραμματικά, σ. νη'-νθ'.

⁴¹ Τα κείμενα απόκεινται στο Αρχείο (Φάκελος Θ', έγγρ. 158 και 162 αντίστοιχα) Αρχείο, σ. 76 και 77 αντίστοιχα) και δημοσιεύτηκαν στο: Ιωάν. Δ. Δημάκης, «Δύο ποιητικά στιχουργήματα του Παναγιώτη Κοδρικά», Έρνος 10/56 (1972), σ. 3 πατριωτικού περιεχομένου είναι και ένα ακόμα εκτενές χρονολόγητο σύνθεμα (έγγρ. 181): Αρχείο, σ. 79.

υπήρχαν ικανά ανάλογα φαναριώτικα δείγματα, όπως και άλλα σημαίνοντα και ασφαλώς αναγνωρίσιμα στους κύκλους του Κοδρικιά παραδείγματα όπως το *Άσμα Πολεμιστήριον* (1800) του Κοραή¹² και η *Ωδή εις το έαρ* (1817) του Κωνσταντίνου Νικολόπουλου, αν βεβαίως θεωρούσαμε ότι αρκετά από τα δημοσιευμένα στον *Λόγιο Έρμη* θα τον ενδιέφεραν λιγότερο.¹³

Υπάρχει όμως μια αξιοπρόσεκτη διαφορά σε σχέση με τον Καισάριο Δαπόντε, το έργο του οποίου δεν φαίνεται μεν από τα συμφραζόμενα της *Μελέτης* να εντάσσεται στην *άσματικήν* ή στην *περιγραφικήν* ποίηση, τα γνωστά εντούτοις στον Κοδρικιά κείμενά του – στο έγγρ. 149) αναφέρει το *Καθρέπτης γυναικών* (1767) – αφήνουν να εννοηθεί ότι η κρίση για τον μελωδικώτατον Δαπόντε αφορούσε τη δεύτερη. Το ακριβές περιεχόμενο του *Περιγραφικού* ύφους αποτελεί ένα ζητούμενο στο υφολογικό σύστημα του Κοδρικιά, που δεν διευκρινίζεται ιδιαίτερα διά των συμφραζομένων των *Ποιητικών* της εποχής, καθώς και εκεί το είδος της «περιγραφικής» ποίησης εμφανίζεται μάλλον επεισοδιακά (ο Η. Blair το 1783 στο *Lectures on Rhetoric and Belles Lettres*¹⁴ την τοποθετεί χωρίς διευκρινίσεις μεταξύ έπους και διδακτικής ποίησης, ενώ λίγο αργότερα ο Marmontel της αποδίδει αρνητικό πρόσημο και την υποτάσσει άλλοτε στο έπος και άλλοτε στη διδακτική ποίηση).¹⁵

Η περαιτέρω επεξεργασία του πυρήνα ο οποίος αποτυπώνεται στις κριτικές και σε κάποιο μέτρο θεωρητικές αποτιμήσεις του Κοδρικιά

¹² Το σύνθεμα αφενός δεν ανήκε γλωσσικά στην κατηγορία των κυριακών κειμένων που επέκρινε σφοδρά ο Κοδρικιάς, όπως και η μετάφραση του *Περί αδικημάτων και ποιωνών*, αφετέρου είχε βασιστεί σε φαναριώτικο καμβά (στίχοι και μελωδία) για το τελευταίο ζήτημα, βλ. τις παρατηρήσεις του Φ. Ηλιού στο «Σημείωμα για το Άσμα Πολεμιστήριον»: *Άσμα Πολεμιστήριον. Ανώνυμο έργο του Κοραή* (επιμ.: Φ. Ηλιού), Αθήνα, ΕΛΙΑ 1982, σ. 35-36.

¹³ Βλ. σχετικά Θάλεια Ιερωνυμάκη, *Το είδος της ωδής στη νεοελληνική λογοτεχνία (από την αρχή του 19ου αιώνα έως το 1880. Διδακτορική διατριβή* (Πανεπιστήμιο Κύπρου), Λευκωσία 2006, σ. 69-96.

¹⁴ Η μετάφραση στα γαλλικά του έργου του Blair υπήρξε βασικό πεδίο αναφορών για την ελληνική λογοσύνη των πρώτων δεκαετιών του 19ου αιώνα: *Cours de Rhétorique et des Belles-Lettres*, (μτφ. από τα αγγλικά: Pierre Prevost), τ. 4, Γενεύη 1808.

¹⁵ Βλ.: Marmontel, *Éléments de littérature* (6 τ. 1787), Παρίσι, 8 τ. [Nouvelle Édition, augmentée des essais sur le gout et sur les romans, et de considérations sur la littérature romantique], 1822 για την περιγραφική ποίηση: ό.π., τ. 1, σ. 126 κ.ε.

(προστίθενται στο έγγρ. 149) στη σελίδα [41], στο σημείο ακριβώς που τελειώνει το κείμενο με τα περί εξευγενισμού της στιχουργίας) μένει ασφαλώς ζητούμενο, έχει όμως σημασία να υπογραμμιστεί ότι το ενδιαφέρον του Κοδρικιά στρέφεται σε απαιτητικότερα από άποψη αφηγηματικής σύνθεσης ποιητικά έργα.

Ο κατάλογος λοιπόν όσων έργων κρίνονται ακολουθεί μια ειδολογική κλίμακα, με σημείο αφετηρίας το έπος και την καταδίκη του *Ερωτόκριτου* [4ν], για να συνεχιστεί με εκτεταμένα συνθέματα, όπως το *περί τής αλώσεως του Μωρέως ποίημα* (ό.π.) του Μάνθου Ιωάννου, η *Βοσπορομαχία* (1766· β' έκδ.: 1792), ο *Καθρέπτης γυναικών* του Δαπόντε, και να καταλήξει στο «Έρωτας απολογούμενος» του Χριστόπουλου, με μια παρενθετική αναφορά στο *Δράμα ηρωϊκόν* (1805) του τελευταίου· η απουσία εδώ έργων φαναριώτικης προέλευσης, όπως για παράδειγμα το *Βόσπορος εν Βορυσθένει* (1810) του Αλέξανδρου Μαυροκορδάτου, όπου περιλαμβάνεται και το εκτενές «Όνειρον», φαίνεται να απηχεί μια εδραιωμένη αρνητική άποψη μεταξύ των ενδιαφερόμενων κύκλων.¹⁶

Ξεκινώντας με τον κατάλογο και, αμέσως μετά τον *Ερωτόκριτο*, το βιβλίο του Μάνθου Ιωάννου, ένας κέντρων στην ουσία ποιημάτων επί παντοειδών θεμάτων, θεωρείται μεν *οικειότερον εις τήν καθ' ήμας κοινήν γλωσσαν*, σε σύγκριση βεβαίως με τον *Ερωτόκριτο*, αλλά η τελική διαπίστωση είναι ότι υστερεί στο σύνολό του *όχι μόνον τής εύκλειας τών λέξεων, αλλά και του χαρακτήρος, και τής διανομής, και κατασκευής τής ποιήσεως* (έγγρ. 149, ό.π.).

Η *Βοσπορομαχία*, την οποία [...] *ό άείμνηστος Εϋγένειος εις τύπον εξέδωκεν* (ο Κοδρικιάς την αποδίδει στον *Ίατροφιλόσοφο* Ιωάννη Ρίζο Μανέ),¹⁷ αν και τοποθετείται σε σαφώς υψηλότερη αξιολογική κλίμακα, αφού είναι το *χαριέστερον ποίημα όπου έκδεδομένον έχομεν*, συνθεμένο

¹⁶ Την εδραιωμένη αρνητική αυτή στάση αποδίδουν μάλλον σε γενικές γραμμές όσα σημειώνει ο Νερούλος στο *Cours de littérature grecque moderne: Alexandre Maurocordato [...] a écrit en vers grecs modernes des apologues, des épitres, des odes et des chants patriotiques, imprimés à Moscou. Ces poésies, froides et étudiées, offrent peu d'idées frappantes, et rarement quelque chose de piquant; l'invention en est peu naturelle, et le séjour de l'auteur aux bords glacés du Borysthène, n'était pas propre à exalter son imagination: ό.π., σ. 155-156.*

¹⁷ Η *Βοσπορομαχία* αποδίδεται εύλογα από τον Αγαμ. Τσελίκα στον Καλλίνικο Γ'· βλ. σχετικά: Καλλίνικος Γ', *Τα κατά και μετά την εξορίαν επισμβάντα*, (επιμ.-εισαγ.: Αγαμ. Τσελίκας), Αθήνα, ΜΙΕΓ 2004, σ. 59-67.

πρὸ τοῦ τέλους καθαρισμοῦ τῆς κοινῆς γλώσσης (ό.π.) που ἀρχισε εἰς τὸν καιρὸν τῆς Πατριαρχίας τοῦ ἀοιδήμου Σαμουήλ καὶ τῆς ἐν Ἄθωνι σχολαρχίας τοῦ ἀειμνήστου Εὐγενείου [5¹], υπολείπεται καὶ αὐτὴ τοῦ προσήκοντος χαρακτήρος καὶ κατὰ τὴν φωνὴν καὶ κατὰ τὸ σχῆμα [4¹]. Ο Κοδρικὰς επιχειρεῖ νὰ δικαιολογήσει τὶς γλωσσικὲς ἀτέλειες τοῦ ἔργου⁴⁸ –καὶ νὰ μείνει μέχρις ἐνός σημείου κοντὰ στὴ θετικὰ διαμορφωμένη φαναριώτικη γνώμη γι' αὐτό⁴⁹– σημειώνοντας ὅτι δὲν εἶχε ἀκόμα ολοκληρωθεῖ ὁ ἐξευγενισμ[ός] τῆς κοινῆς γλώσσης (ό.π.), γι' αὐτὸ καὶ εἶναι γεμάτο ἀπὸ ξένας καὶ τουρκικὰς λέξεις ἐν χρήσει εἰσέτι τότε εἰς τὴν γραφὴν ἤδη δὲ μόνον εἰς τὴν οἰκιακὴν ὁμιλίαν ἐν μέρει συνηθισμένας (ό.π.)· δὲν δικαιολογεῖ ὁμῶς τὶς ἀτέλειες τῆς δομικῆς οργάνωσης τοῦ εκτεταμένου ποιήματος, ὅ,τι δηλαδὴ ἀφορὰ τὸ σχῆμα, γι' αὐτὸ καὶ σπεύδει νὰ σημειώσῃ ὅτι αὐτὸ ὑστερεῖ καθ' ὅ,τι οὐδὲ τὴν προσήκουσαν ἔχει διανομὴν τῶν μερῶν, οὐδ' εἰς ἐν ὀλοτελὲς ὑποκείμενον ἀπαρτίζεται, μετὰ τὴν ἀνάλογη κατασκευ[ήν] [5¹]. Εὐθέως ἀνάλογες ὡς πρὸς τὰ τοῦ σχήματος εἶναι οἱ παρατηρήσεις γιὰ τὸν Καθρέπτη γυναικῶν ὁ μελωδικώτατος [ος] Δαπόντες τῆς Μελέτης παρουσιάζει ἐδῶ σοβαρὰ ελλείματα στὴν οργάνωση τοῦ εκτενοῦς ποιητικοῦ ἔργου του: ἤμπορεῖ μὲν νὰ θεωρηθῆ ὡς πλέον συνεχὲς ποίημα, ἀλλὰ καὶ τοῦτο πολὺ ὑστερεῖται τῆς ποιητικῆς ἀξίας, διότι ποταπαὶ καὶ εὐτελεῖς ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἶναι αἱ ἰδέαι, ἄτεχνος ἢ κατασκευῆ, καὶ μικρολόγος ἢ ποιήσις (ό.π.).

Οἱ συνθεσιακὲς ελλείψεις τῶν δύο παραπάνω εκτενῶν ἔργων, αμιγῆς στερων ἀπὸ ἀποψη θεματικῆς σε σύγκριση μετὰ τὸ πόνημα τοῦ Μάνθου Ἰωάννου καὶ εἰδολογικὰ προσανατολισμένων μάλλον πρὸς τὸ Περιγρα-

⁴⁸ Ο Κοραῖς ἀντίθετα, ἤδη ἀπὸ τὸ 1803 (στὴν ἐπιστολὴ πρὸς τὸν Ἀλέξανδρο Βασιλείου) δὲν τῆς βρίσκει τὸ παραμικρὸ ελαφροντικό, ἐξομοιώνοντάς τὴ μετὰ τὸν Ερωτόκριτο: [...] ἀλλὰ τί σέ λαλῶ γενικῶς καὶ δὲν σέ λέγω νὰ ἀναγνώσῃς τὸν Ἐρωτόκριτον ἢ τὸν ποιητὴν τῆς Βοσπορομαχίας· εἰς αὐτοὺς θέλεις εὐρεῖ ἄλλας ἀναριθμητοὺς ἀνωμαλίας, αἱ ὁποῖαι βέβαια δὲν εἶναι διαφορῶν διαλέκτων ἀλλὰ μίας καὶ τῆς αὐτῆς γλώσσης ἢ διαλέκτου (εἰς τὸν πρῶτον, τῆς Κωνσταντινουπολιτικῆς, εἰς τὸν δεῦτερον, τῆς Κρητικῆς) διάφοροι σχηματισμοί: Ἀλληλογραφία, τ. 2, σ. 115. Γιὰ τὴ διάσταση τῶν δύο ἀπόψεων ὡς πρὸς τὴ Βισπορομαχία, βλ. Δημ. Αγγελάτος, «Ο Ερωτόκριτος καὶ ἡ Βοσπορομαχία...», ὁ.π., σ. 4.

⁴⁹ Βλ. τὴ σχετικὴ διατύπωση τοῦ Νερουλοῦ: *Cette ouvrage est rempli de beautés poétiques; le style en est courant, noble et régulier; le sujet ingénieux et agréable* [...]: *Cours*..., ὁ.π., σ. 154-155.

φικόν ὕφος (μίας καὶ, ὅπως θα φανεῖ παρακάτω, δὲν τίθεται θέμα ἐποῦ διδακτικῆς ποιήσεως), ἐντοπίζονται στὴν ἐνότητα τῆς πλοκῆς (τὸ ὀλοτελὲς ὑποκείμενον καὶ ἡ κατασκευὴ ἀντίστοιχα) καὶ στὴν ἀπορροεῖ ἀρμονικὴ διαπλοκὴ τῶν μερῶν, διὰ μέσου τῆς ὁποίας ἀποδίδονται ὑψηλὲς ἰδέες (ἡ διανομὴ τῶν μερῶν καὶ αἱ ἰδέαι ἀντίστοιχα), ὁδηγοῦν ἀναπόφκτα στὴν ἐμφαση τοῦ ἐπιμέρους καὶ τῆς περιπτωσιολογίας· ἡ «ποιητ ἀξία» εκτενῶν ποιημάτων τοῦ Περιγραφικοῦ ὕφους δὲν ἐγκτεῖται ἀσπλῶς στὴ (δομικὴ) πολυδιάσπασή τους καὶ στὴ «μικρολογία», πόσο μλλον ὅταν συνεπικουροῦν καὶ γλωσσικὲς ἀτέλειες (ἰδίως στὴν περίπτου τῆς Βοσπορομαχίας). Τὸ νέον καὶ ὑψηλὸν παράδειγμα περιγραφικῆς πῆσεως [5¹] που ἔχει νὰ ἀντιτείνει στα προηγούμενα ὁ Κοδρικὰς δὲν εἶ ἄλλο ἀπὸ τὸ «Ἐρωτας ἀπολογοῦμενος» τοῦ Χριστόπουλου, δημοσιευνο στὴν πρώτη ἐκδοση τῶν *Λυρικῶν* (Βιέννη 1811).

Οἱ ἐπαινετικὲς ἀναφορὲς στὸν πολυμαθῆ [...] Συγγραφέα τῆς *Αἰὸ δωρικῆς Γραμματικῆς* στα «Προλεγόμενα» τῆς Μελέτης⁵⁰ γιὰ σημαντικὴ συνεισφορά τοῦ στὴ διαμόρφωση Γραμματικῆς οἰκιακ[οῦ] ὕφ[ους] τῆς Κοινῆς Διαλέκτου (ό.π., μδ') –στὴ βάση, ἐν εἰται, τοῦ οἰκιακ[οῦ] ὕφ[ους] τῶν Εὐγενῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως (μγ'–μδ')–, το ὁποῖο [...] γοργόν, κανονισμένον τεχνικῶς, καὶ ἐξευγσμένον σπουδαιολογικῶς, ἀρμόζει προσφεύστατα εἰς τὴν Δραματικὴν καὶ Ἀσματικὴν στιχοουργίαν καὶ εἶναι σε θέση νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν θεσιν μίας νεωτέρας Γλώσσης ποιητικῆς (μδ'), μετατίθενται στο ἐγ 149 στο πεδίο τῆς ποιήσεως καὶ τῆς ποιητικῆς τῶν *Λυρικῶν* ἡ ἀντιραϊκὴ φορά τῆς Γραμματικῆς, τὸ «Ὀνειρον», ἡ δηκτικὴ σάτιρα κ Κοραῖ, που δημοσιεύεται στὴν πρώτη ἐκδοση τῶν *Λυρικῶν* (καὶ ἀναμοσιεύεται διευρυμένη στὴν παρισινὴ ἐκδοση τοῦ 1833, που ἐπιμελήκε ὁ Νικόλαος Κοριτζάς),⁵¹ καὶ ἡ ἀντιπάθεια τοῦ Χριστόπουλου γιὰ *Λόγιο Ερμή* καὶ τὸν κύκλο τοῦ⁵² ἐνίσχυαν ἀσφαλῶς τὴν εικόνα τοῦ πῆ στα μάτια τοῦ Κοδρικὰ.

⁵⁰ *Μελέτη*..., σ. λδ'. Γιὰ τὴ στάση τῶν συγχρόνων ἀπέναντι στὴ Γραμματικὴ τοῦ στόπουλου, βλ. Ν. Camariano, *Athanasios Christopoulos. Sa vie, son oeuvre littéraire et rapports avec la culture roumaine*, Θεσσαλονίκη, Institute for Balkan Studies 1981, σ. 96.

⁵¹ Βλ.: *Λυρικά*, τ. 1, Παρίσι, Firmin Didot 1833, σ. α'-πη'. Γιὰ τὴν πατρότητα κειμένου (ἄλλοι τὸ ἀποδίδουν στὸν Χριστόπουλο, ἄλλοι ἄλλοι), βλ. ὅσα παρατηρεῖ Camariano (ό.π., σ. 102-104), ὁ ὁποῖος συντάσσεται εὐλόγα μετὰ τὸν πρώτου.

⁵² Τὸ ἀρνητικὸ κλίμα οφείλεται μάλλον στὴν ἀδιαφορία που εἰδείξε ὁ Λόγιος Ε σε σχέση μετὰ τὸ ἔργο τοῦ Χριστόπουλου, σύμφωνα μετὰ ὁρισμὲνα δεδομένα, που κατὰ:

Με αφορμή λοιπόν την πρώτη έκδοση των *Λυρικών* που γνωρίζει, ο Κοδρικάς επαινεί κατ' αρχήν γενικευτικά τα λυρικά ποιήματα του Χριστόπουλου σε μια υποσημείωσή του στο έγγρ. 149, στο σημείο ακριβώς της διατύπωσής του ότι στιχουργίαν άρα είσέτι άπλώς έχομεν και όχι κυρίως ποιήσιν [2^ο], ως εξής: *Είς έν βιβλιάριον [...] τυπωμένον έν Βιέννη περιέχον διάφορα έρωτικά και βακχικά τραγούδια τῶ όντι άξιόλογα του Καμηνάρη...* (ό.π.). Ό,τι τον απασχολεί άμέσως μετά είναι να σχολιάσει το «Έρωτας απολογούμενος», το ειδολογικό πρόσημο του οποίου έχουν λανθασμένα, λόγω άγνοιας (όπως θα σημειώσει ο Κοδρικάς), συνδέσει οι εκδότες Τζαννής Κοντουμάς και Δρόσος Νικολάου, στον πρόλογο («Προς τους αναγνώστas») των *Λυρικών* και στα «Σημειώματα εις τον Απολογούμενον»,⁵³ με την επική ποίηση ([...] και τό καλό τους, κ'ή ώφέ-

πιθανότητα δεν πέρασαν απαρατήρητα από τον ποιητή, όπως η καταχώρηση της αγγελίας στο περιοδικό (15 Νοεμβρίου 1811) για τη δημοσίευση της *Γραμματικής*, με λανθασμένη χρονιά (1804 αντί 1805), η απλή αναφορά των *Λυρικών*, χωρίς τόπο έκδοσης (ό.π., σ. 387), η καθυστερημένη και συντομευμένη αναφορά στη *Γραμματική* στο πρώτο τεύχος του 1814 (σ. 30-31), λόγω της αγγλικής της μεταφράσεως, μαζί μ' ένα αμήχανο συνοδευτικό σχόλιο (*Ο Συγγραφέυς ταύτης <της Γραμματικής> είναι γνωστός εις τό γένος ούχι μόνον διά τό έκτεταμένον τῶν ιδεῶν του και γνώσεων και του ποιητικού πνεύματος, αλλά και διά τῆς έκδόσεως τῶν άστέιων Λυρικών του, ό.π., σ. 31*) και τέλος, οι με άλλη αφορμή (την αναγγελία της έκδοσης της μετάφρασης της *Ιλιάδας* από τον Γεώργιο Ρουσιάδη) σποραδικές αναφορές στα *Λυρικά* το 1816, η πρώτη θετική για τα [...] άπλούστατα, φυσικώτατα και χαριέστατα *Άνακρέοντια* ποιήματα ένός Χριστοπούλου, και ή αυτοῖς διακεχυμένη εύθυμία θέλει εύφραίνει και αυτούς τους έν έρήμῳ Μοναστάς [...] (15 Αυγούστου 1816, σ. 292) και η δεύτερη αρνητική (15 Σεπτεμβρίου 1816, σ. 342): η τελευταία, ενταγμένη στην ανώνυμη απάντηση που φιλοξενεί το περιοδικό, στο κείμενο της 15ης Αυγούστου 1816 (όπου και ο έπαινος της αναμενόμενης μετάφρασης του Ρουσιάδη), δεν μπορούσε να αφήσει για πολλούς λόγους (ιδιαίτερα δε για τις προς αυτόν υποδείξεις) αδιάφορο τον Χριστόπουλο: *Ό δ' εύγενής Άρχων έκείνος Χριστόπουλος έγραψε βέβαια τά Λυρικά του διά τους Κοσμικούς, διά νά ζωγραφίσῃ, ως ό Άνακρέων, μέ τήν Ποιητικήν, τί οί μέθυσοι και άσελγείς φρονούν και λέγουν εις τάς τρυφάς και σπατάλας των' άλλ' άν ήξευρεν ότι αυτά θέλουν εύφράνει [...] ως και αυτούς τους έν έρήμῳ (νήφοντας και σώφρονas) Μοναστάς, τά έρριπτε βέβαια εις τήν φωτίαν, καταφρονῶν, ως έξ άλλων του συγγραμμάτων φαίνεται τῶ όντι Έλληνικά φρονῶν, τού-αύτην κολακευτικήν και παράκαιρον ανάμνησιν, ό.π., σ. 342.*

⁵³ Ο πρόλογος και τα «Σημειώματα εις τον Απολογούμενον» ανατυπώνονται στο: Αθαν. Χριστόπουλος, *Ποιήματα* (επιμ.: Γ. Ανδρειωμένος), Αθήνα, Νεοελληνική Βιβλιοθήκη-Ίδρυμα Κώστα και Ελένης Ουράνη 2001, σ. 83-84 και 187-188 αντίστοιχα.

λειά τους είναι εις τήν ποιητικήν μεγαλώτατα· και τόσα, όσα του Άλου, του Άνακρέοντα, του Πινδάρου, και τῶν άλλων λυρικών παλι Έλλήνων, και νέων Εύρωπαϊων. Τάχα τά Λυρικά τούτα κατώτερα ει από τά Λυρικά έκείνων; ή μήπως ό άπολογούμενος φυσιολόγος Έρω δέν έχει, και μικρός όντας, όλον τό μεγαλείον τῆς Όμηρικῆς έκε Έποποιίας; και Αυτό τό μικρό ποιηματάκι, όπου έχει όλο τό μέγεθος έποποιίας, είναι φυσιολογία, ό.π., 83 και 187 αντίστοιχα)· στην αντί του Κοδρικά δεν τίθεται ζήτημα έπους (αν συνέβαινε κάτι τέτοις Έπικόν ύφος θα εμφανιζόταν στο εσωτερικό του Ποιητικού, μαζί με μέχρι τούδε επιτεύγματα του Λυρικού ή άσματικού, του Περιγραφ και του Έπιγραμματικού ή Σατυρικού ύφους), πιστεύοντας ότι κ ίδιος ο ποιητής είναι σύμφωνος γι' αυτό, αλλά ζήτημα «περιγραφι ποίησης, δηλαδή Περιγραφικού ύφους: [...] τό άξιολογώτερον ποι είναι ή Έρωτος άπολογία, τό όποϊον πλησιάζει τῶ όντι εις τήν χάρι περιγραφικῆς ποιήσεως. Οί έκδόται όμως ήθέλησαν νά τό παραβάλ με τό ύφος τῆς έποποιίας (έγγρ. 149 [2^ο]).

Η παραπάνω ειδολογική εκτίμηση του Κοδρικά θα επανέλθει αντικότερα διατυπωμένη (λαμβάνεται υπόψη και το γλωσσικό) και συγκριτική βάση πλέον (βλ. παραπάνω), στις τελευταίες δύο σελ [5^ο-5^ο] του έγγρ. 149, χωρίς βεβαίως να εμποδίζεται από τον δεκαπεντασύλλαβο τύπο στίχου και τα ομοιοκαταληκτούντα δίστιχα, άλλωστε χρησιμοποιεί και ο ίδιος στα δικά του ποιητικά του συνθι τα,⁵⁴ θεωρώντας τα προφανώς αναγκαίο κακό, αν κρίνουμε από την στίχου και ομοιοκαταληξίας επιχειρηματολογία του.

Ο «Έρωτας απολογούμενος» λοιπόν θεωρείται κατ' αρχήν ποι ανώτερο (εύκλεέστερ[ον]) του παρά του ίδιου έν τῶ τέλει τῆς Αίολικῆς Γραμματικῆς του προεκδοθέντος *Ήρωϊκού έπιγραφομένου ήματος* [5^ο], δηλαδή του «Δράματος Ηρωϊκού» του 1805, που μά δεν ικανοποιεί τις απαιτήσεις του Κοδρικά σε συνάρτηση με τον ειδικό τίτλο του. Παράλληλα, ο «Έρωτας απολογούμενος» διαθέτε όντι και κομψότητα λόγου, και γλαφυρότητα έκθέσεως και σχήμα

⁵⁴ Βλ. ωστόσο την άποψη της Ελένης Τσαντσάνογλου ότι οι δεκαπεντασύλλαβο Χριστόπουλου δείχνουν επίδραση της αναγεννησιακής ποίησης της Κρήτης, και ιδρα του Απόκοπου και του Ερωτόκριτου: Αθαν. Χριστόπουλος, *Λυρικά* (επιμ.-ε Ελένη Τσαντσάνογλου), Αθήνα, Ερμής-ΝΕΒ 1970, σ. 29.

ητικής περιγραφής και ως νέον παράδειγμα περιγραφικής ποιήσεως ήμπορεί άναντιρρήτως να θεωρείται καθ' ήμας [5^ν], δεν πρέπει όμως να ονομάσωμεν αυτό τὸ ἐν εἶδει περιγραφικής ἐκθέσεως κατὰ διάλογον μονοειδές ποίημα ἐποποιίαν, καθὼς ἤρρεσεν εἰς τοὺς ἐκδότας να τὸ ἐπωνομάσουν [5^ν]. ἡ περιγραφικ[ή] ἐκθεσ[ις] ωστόσο δεν σημαίνει ἄλλο παρά την (επιτυχημένη) ἀφηγηματικὴ οργάνωση, ὅπως ἀφήνει να ἐνοηθεῖ ἡ μάλλον ἐπιτυχέστερη διατύπωση στο χειρόγραφο, πάνω ἀπὸ την προηγούμενη, τὸ μονοειδές τῆς ἀφηγηματικῆς (β.π.). Συνάγεται ως ἐκ τούτου ὅτι ο πληρέστερος ορισμός σε μια πιο προωθημένη ἐπεξεργασία του ορισμοῦ για τὸ «Ἐρωτας ἀπολογούμενος» θα ἦταν τὸ μονοειδές τῆς ἀφηγηματικῆς ἐκθέσεως κατὰ διάλογον ποίημα, με τὸν ὄρο μονοειδές, εὐθέως ἀνάλογο του ὄρου ὀλοτελές (βλ. παραπάνω), να ἀποδίδει την ἀφηγηματικὴ ἀριότητα και συνοχὴ του συνόλου.

Ὁ Κοδρικᾶς θα ἐπιμείνει και ἐδῶ να θεωρεῖ δεδομένη τὴ σύμφωνη γνώμη του Χριστόπουλου για τὴν ἀδόκιμη ἐνταξὴ του ποιήματος στο ἔπος, τὴν ὁποία ἐκφράζουν οἱ ἐκδότες των *Λυρικῶν*. [...] στοχάζομαι ὅτι αὐτὸς ὁ ἴδιος ὁ ποιητῆς, τοῦ ὁποίου ἡ πολυμάθεια εἶναι γνωστὴ, δὲν θέλει καταδεχθῆ τὴν τοιαύτην παρωνυμίαν [5^ν] (με τὴν πολυμάθειαν να συνάπτεται, σε μια παραλλαγή τῆς παραπάνω διατύπωσης, με τὴν ὑπερτέραν ἰδέαν τῆς ὑψηλῆς Ποιήσεως [5^ν], που ἔχει, ἐννοεῖται, ὁ ποιητῆς)· και βεβαίως μέχρι τὴν ἐποχὴ σύνθεσης του δευτέρου τόμου τῆς *Μελέτης* εἶχε κάθε λόγο να τὸ πιστεῦει, ἀφοῦ στις ἐπόμενες ἐκδόσεις των *Λυρικῶν*, ὅπου περιλαμβάνεται τὸ «Ἐρωτας ἀπολογούμενος» (1814· 1817· 1818), εἶχαν ἀπαλειφθεῖ τα «Σημειώματα εἰς τὸν Ἀπολογούμενον» (και ἀσφαλῶς ὁ πρόλογος) του 1811. Ἀν ὁ Κοδρικᾶς ζούσε μέχρι τὸ 1833, θα διαπίστωνε τὸ ἀτοπο μάλλον τῆς βεβαιότητάς του, ἐπειδὴ στη διορθωτικῆ, ὅπως παρουσιάζεται, παρισινή ἐκδοσὴ των *Λυρικῶν*, στην ὁποία συνεργάστηκε ὁ ποιητῆς ἀποκαθιστώντας τὴν ορθότητα των ποιημάτων του,⁵⁵ ἀνατυπώνονται τα «Σημειώματα εἰς τὸν Ἀπολογούμενον».

⁵⁵ Σημειώνει χαρακτηριστικὰ ὁ Νικόλαος Κοριτζᾶς: Κατ' ἐπίμονη δὲ ζήτησιν ἐνόςτου φίλου, μὴ θέλοντας να περιφέρονται εἰς ὄνομάτου παραλλαγμένα, τὰ ἐπιθεώρησε μόνος του ὁ ποιητῆς, τὰ μὲν διορθώνοντας, τὰ δὲ μεταβάλλοντας, κασι ἄλλα νέα παρενείροντας. Ἐτῆ λοιπὸν ἐπιθεωρημένα, και διορθωμένα ἀπὸ τὸν ἴδιον τὰ *Λυρικά* ποιήματα τὰ ἐκδίδομεν σήμερον με τὴν ἀδειάν του, βάζοντας ὄλαμας τὰ δυνατὰ να γένουν παρόμοια με τὸ ἴσον ἀντίγραφον, και ἀπὸ τυπικὰ σφάλματα, ὅσον ἐνδέχεται, ἀπαλλαγμένα: *Λυρικά*, τ. 1, σ. vi-vii.

Τὸ ζήτημα ωστόσο που μένει ανοικτὸ εἶναι ἡ λειτουργικὴ, ἀς πούμε, προοπτικὴ των κορυφαίων κατὰ τὸν Κοδρικᾶ ποιητικῶν και πεζογραφικῶν παραδειγμάτων, του συνθέματος δηλαδὴ του Χριστόπουλου και των δύο μεταφραστικῶν ἐγχειρημάτων, του δικού του με τὸ *Περὶ Πληθῦος Κόσμων* και του Κοραῆ με τὸ *Περὶ ἀδικημάτων και ποινῶν*, σ' ἓνα υφολογικὸ σύστημα ὅπου τὸ μερίδιο τῆς λογοτεχνίας προδιαγραφόταν μάλλον περιορισμένο, λόγω του ἐγκλωβισμοῦ του στην ἀποδεικτικὴ διαδικασία τῆς «Γραμματικῆς Τεχνολογίας» του δευτέρου τόμου τῆς *Μελέτης*.